

Een gedetailleerd kritisch onderzoek van dit en andere produkten van Degrelles grenzeloze fantasie blijve weggelegd voor een afzonderlijke bijdrage over de rexistenleider als memorialist. Wij beperken ons hier tot het deel van zijn versie betreffende de *convention* die hij Himmler zonder politieke tegenprestatie zou hebben opgedrongen.

Na de oorlog heeft Degrelle, schijnbaar zelfzeker, de wens geuit dat zijn *charte* teruggevonden zou worden (wat bewijst dat hij het stuk waarmee hij uitpakt niet bezit⁽⁴⁶⁸⁾), en wij dus verzocht worden hem op zijn woord te geloven). Het ongeluk voor de snoevende rexistenleider wil dat er in het SS-archief twee stukken bewaard blijven die de resultaten van zijn besprekingen van 23-24 mei 1943 met Himmler schriftelijk vastleggen. Het zijn de twee reeds vermelde stukken: het *Niederschrift* van de *Reichsführer-SS* voor de chefs van de betrokken *SS-Hauptämter*, en de (nauwkeurig verklaarde) Duitse vertaling van Degrelles nota voor Himmler⁽⁴⁶⁹⁾. Twee dokumenten — omdat er twee vraagstukken besproken werden: 1. een militair met politieke inslag (de overheveling van de *Légion Wallonie* naar de *Waffen-SS*), waarvoor alleen Himmler verbintenissen kon aangaan — vandaar dat het *Niederschrift* enkel zijn handtekening draagt; 2. een zuiver politiek (de inschakeling van Rex in de Germaanse politiek van de SS), waarvoor alleen Degrelle verbintenissen kon aangaan — vandaar dat de nota enkel zijn handtekening draagt.

Degrelle verbergt dus een essentieel deel van de waarheid wanneer hij het zo voorstelt alsof zijn besprekingen met de bevoegde SS-instanties sedert eind 1942 beperkt bleven tot het overnemen van het legioen — een stap waartoe hij slechts besloten zou hebben mits de door hem opgedrongen voorwaarden aanvaard en (door Hitler) territoriale toezeggingen werden gedaan. Begrijpelijk Degrelles bezorgdheid om verlost te geraken van het hinderlijke SS-etiket (*cette étiquette, elle nous reste collée*). Daarom beklemtoont hij dat de *Waffen-SS* niets te maken had met de SS, *milice intérieure du parti nazi*⁽⁴⁷⁰⁾, en zeker niet met de SS-politie (*cette flicaille*)⁽⁴⁷¹⁾. Dat laatste moge waar zijn, zeker voor de in West-Europa geworven vrijwilligerslegioenen⁽⁴⁷²⁾. Maar daar gaat het hier niet om. In zijn naoorlogse verklaringen verzwijgt Degrelle zorgvuldig dat de inschakeling van het legioen in de *Waffen-SS*, ook in zijn ogen, maar een onderdeel was van een reeks maatregelen die de « broederlijke samenwerking » van Rex met het SS-complex moesten voorbereiden. Zo had hij het al beknopt maar verstaanbaar genoeg in februari 1943 onder woorden gebracht⁽⁴⁷³⁾. Nog klaarder is hij in mei. In de

(468) *On la retrouvera peut-être un jour*, zei Degrelle 24 mei 1973 (DE LAUNAY, *op. cit.*, p. 226).

(469) Zie noot 441 en 463.

(470) Verklaring van Degrelle in DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 222. Degrelle ziet over het hoofd dat de Algemene SS (*milice intérieure du parti*) gedurende de oorlog zogoed als geen betekenis meer had.

(471) Verklaring van Degrelle in DANNAU, *Ainsi parla Léon Degrelle*, XI, p. 17-20.

(472) Over het verband tussen de bewakingseenheden van de concentratiekampen en de *Waffen-SS*, zie IN 't VELD, *De SS en Nederland*, p. 45.

(473) Hiervóór, p. 72.

nota die hij de 24e, enkele uren na de besprekingen, Himmler in de Duitse vertaling overhandigt, is er alleen sprake van de politieke activiteit van Rex in het kaderwerk van het SS-complex.

Nadere aandacht verdient Degrelles nota om een dubbele reden : zij is onthullend voor de politieke gedachtengang waarmee hij toen de gunst van Himmler hoopte te bewaren ; maar zij bewijst ook dat Degrelle, hoewel ingeschakeld in het SS-complex, het waagde een beleid uit te stippelen dat voorlopig, voor een of twee generaties, de eigenheid en een beperkte politieke zelfstandigheid van Wallonië zou waarborgen (en, langs deze omweg, meteen van België).

Geen twijfel over het einddoel van de politieke koers van Rex : « de terugkeer van de Walen als franssprekende Germanen naar de Germaanse volksgemeenschap en naar het Rijk » (474). Degrelle ziet daartoe drie middelen van propagandistische aard. 1. De Walen moet duidelijk worden gemaakt dat zij gedurende duizend jaar tot het Rijk hebben behoord, dat zij toen roem, welstand en geluk hebben gekend omdat hun zelfstandigheid volledig gewaarborgd bleef. De terugkeer naar de Germaanse gemeenschap mag niet gepaard gaan met onderdrukking en dwang. Hij moet gedragen worden door trots en geestdrift en het besef trouw te blijven aan de historische ontwikkeling van het Waalse volk. 2. De Walen moet ook bijgebracht worden dat een waardig leven in de gemeenschap van het Rijk mogelijk is, ook wanneer zij hun volksaard trouw blijven. Doeltreffender dan welke wetenschappelijke bewijsvoering ook is het voorbeeld van het legioen dat kameraadschappelijk en eervol leeft in het kader van het Duitse leger. 3. De Walen moet men doen begrijpen dat, na de overwinning, een samenleven met het Rijk economisch en sociaal buitengewoon voordelig zal zijn.

In het deel van de nota over de « praktische methoden » (het is ook het uitvoerigste) ligt de klemtoon op de omstandigheden die de verwezenlijking van het doel voorlopig nog in de weg staan. Wel acht Degrelle het mogelijk de Walen onmiddellijk organisatorisch op de Grootgermaanse gemeenschap te oriënteren via de jeugdorganisatie, de arbeidsdienst en het legioen. Al de in Wallonië te scheppen organen zullen rechtstreeks samenwerken met de overeenkomstige organen in het Rijk : *Hitlerjugend*, *Reichsarbeitsdienst*, *Waffen-SS* (475). Wat erop neerkomt dat Rex, als politieke beweging, in al de geledingen georganiseerd wordt volgens het model van de NSDAP en haar formaties.

(474) *Ziel unserer Aktion* is, aldus de nota van Degrelle : *die Wallonen (Germanen französischer Sprache) in die germanische Gemeinschaft und ins Reich zurückzuführen*. Dat is volledig in eenklank met de formulering door Riedweg, stafchef van de *Germanische Leitstelle*, op een vergadering op 12 december 1942 te Kopenhagen van de bewuste dienst van het *SS-Hauptamt* : *Wallonien muss zum Germanenland zurückgezogen werden*. (Aantekening in de hand van Riedweg. BAK, NS 19/706-709.)

(475) *Die Wallonen werden unmittelbar auf die grossgermanische Gemeinschaft ausgerichtet. Alle Organe, die für diesen Zweck geschaffen werden, Jugend, Arbeitsdienst, Legion usw. werden unmittelbar mit den entsprechenden Organisationen des Reiches in Verbindung treten*.

Er zijn echter gebieden waar die rechtstreekse oriëntering niet onmiddellijk mogelijk is. Politiek beschouwd dient men rekening te houden met de geestesgesteldheid van de bevolking in de zg. *Germania Inferior* ⁽⁴⁷⁶⁾. « Er bestaat nog een Belgische gevoeligheid » die men niet plotseling krenken mag, waarschuwt Degrelle. De voorzichtigheid gebiedt dan ook een zekere schijn te bewaren ⁽⁴⁷⁷⁾. Duizend jaar lang leefden Walen en Vlamingen samen in hun provinciën. Zij hebben aldus een « gemeenschappelijke mentaliteit » verworven. Nooit heeft er een Waalse en een Vlaamse staat bestaan. Ook economisch bezitten Wallonië en Vlaanderen sterke banden. Ongetwijfeld zal het economische leven zich mettertijd naar het centrum van het Rijk richten. Maar de bestaande economische banden plotseling door te knippen zou tot anarchie leiden. Hetzelfde geldt voor het bestuur. En er is « het geval-Brussel », een tweetalige stad met een heel bijzondere geaardheid.

Het zal dus nodig zijn in etappes en geleidelijk tewerk te gaan. Zonder een gemeenschappelijke regering te Brussel met splitsing van de diensten in een Vlaamse en een Waalse afdeling, zal het voorlopig niet gaan. Die regering zal echter slechts bevoegd zijn voor « ondergeschikte functies ». Zeer spoedig kunnen Landsverdediging, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken rechtstreekse rijksinstanties worden ⁽⁴⁷⁸⁾.

De steeds sterker wordende wens naar de « totale terugkeer naar het Rijk » moet spontaan uit de bevolking, Waalse en Vlaamse, groeien. Beslissend voor die groei acht Degrelle « de opvoeding van de jeugd door middel van de Duitse taal en cultuur » en de kennis, door de massa, van de suksessen der sociale politiek in het Derde Rijk. Het bereiken van het « volledige resultaat » is een kwestie van tijd : een of twee generaties. Met het voorbeeld van de rijksstichters van 1813 tot heden voor ogen is het raadzaam « geduldig en handig en genuanceerd » op te treden. Beter er vijftientwintig of vijftig jaar over te doen dan door een kunstmatige overhaasting alles in het honderd te sturen. « Men plukt de vruchten pas wanneer ze rijp zijn. Groene maken ziek. Wij willen de *Führer* schitterende resultaten bezorgen ⁽⁴⁷⁹⁾. »

(476) Zoals zo vaak in de terminologie van Degrelle vindt men de *Germania Inferior* nergens met enige duidelijkheid omschreven.

(477) *Es besteht noch eine belgische Empfindlichkeit, die jetzt nicht plötzlich verletzt werden darf. Es muss daher ein gewisser Anschein gewahrt und eine gewisse Vorsicht angewandt werden.*

(478) *Es müssen also Etappen vorgesehen werden, Uebergänge und besonders für einige Zeit in Brüssel die Beibehaltung einer gemeinsamen Regierung, bei der jede Stelle doubliert sein würde in eine flämische und eine Wallonische Abteilung. Diese Regierung hätte die unteren Funktionen auszuüben; Armee, Wirtschaft und Diplomatie werden sehr bald unmittelbar vom Reich abhängig kommen.*

(479) *Der immer stärkere Wunsch für die totale Rückkehr zum Reich muss spontan von der wallonischen und flämischen Bevölkerung kommen. Er wird immer stärker werden in dem Masse wie die Jugend zur deutschen Sprache und Kultur erzogen wird und wie die Massen die Erfolge der Sozialpolitik des Reiches kennen lernen. Es wird eine Angelegenheit von ein oder zwei Generationen sein, um das vollständige Ergebnis zu erzielen. Man muss jedoch geduldig und geschickt und nuanciert sein wie es die Gründer des jetzigen Reiches von 1813 bis heute waren. Es ist besser, 25 oder 50 Jahre daranzusetzen und das Ziel zu erreichen, als bei einer künstlichen Ueberstürzung der Operation alles zu zerschlagen. Man erntet die Früchte wenn sie reif sind und nicht wenn sie grün sind, dann wird man krank. Wir wollen dem Führer glänzende Ergebnisse bringen.*

Degrelle sluit dus de ogen niet voor de Belgische werkelijkheid. Vandaar zijn aarzeling en zijn voorbehoud omtrent het onmiddellijk politiek haalbare en zijn aanmanen tot geduld en handigheid om de schijn te bewaren ⁽⁴⁸⁰⁾. Maar hij verklaart ook dat het historisch gegroeide geen blijvende betekenis heeft. De « Belgische gevoeligheid » is een tijdelijk verschijnsel. Vandaar zijn instemming met het uiteindelijke doel. Als de rijpe vrucht van een soepel en wijs beleid en van een doeltreffende opleiding van de jeugd kan het, ten hoogste na een halve eeuw, bereikt worden en zal de « totale terugkeer » van het Waalse volk naar het Germaanse Rijk een feit zijn. Zo redeneert in de grond ook Himmler. Op lange termijn beoogt hij de « totale terugkeer » van Wallonië en Vlaanderen onder de vorm van de *Eingliederung* in het aan de top unitaire Germaanse Rijk — politiek te vertalen door de *Anschluss* volgens het Oostenrijkse model van 1938 ⁽⁴⁸¹⁾. Voorlopig, als overgangsmaatregel waarvan hij de duur ten hoogste op een halve eeuw schat, verklaart ook Degrelle zich gewonnen voor de inschakeling van een sterk gedecentraliseerd België in het Rijk met behoud van de interne autonomie van Wallonië en Vlaanderen. Men is tamelijk ver van de door Degrelle gestelde voorwaarde, namelijk dat hij slechts tot de *Waffen-SS* zou toetreden *à condition de rester nous-mêmes, de représenter avec puissance et dignité notre peuple dans l'Europe unie* ⁽⁴⁸²⁾. Of de rexistenleider een *Belgicain* ⁽⁴⁸³⁾ in deze zin zou gebleven zijn indien Duitsland én de *SS* (zoals hij verwachtte) de oorlog hadden gewonnen, is een vraag die onbeantwoord moet blijven. Wel mag men aannemen dat voor een Degrelle, die al zoveel geestelijke aanpassingen ondergaan had, de persoonlijke ambitie en de politieke machtshonger een zwaarder gewicht in de schaal zouden hebben geworpen dan de trouw aan eens verkondigde opvattingen ⁽⁴⁸⁴⁾. Intussen, in 1943, konden Reeder en de Vlaamse kollaborateurs hem alleen maar om zijn « Belgicisme » wantrouwen, terwijl

(480) Reeder bevestigt het voorbehoud van Degrelle ten opzichte van Himmlers plannen tot *Eingliederung* van Wallonië (wat bewijst dat hij goed ingelicht was en dat de rexistenleider wist waar het Himmler tenslotte om ging) : *Degrelle vertrat* [gedurende de besprekingen van 23-24 mei 1943] *die Ansicht, dass man sich für die Eingliederung Walloniens einige Jahrzehnten Zeit lassen und Ueberstürzung vermeiden müsste*. (TB 24, april-juni 1943, T-501, 106, 272.)

(481) Vgl. in dit verband een van Himmlers onthullende verklaringen van 8 juli 1943 aan Mussert over het politieke lot van Nederland : *Er, der Reichsführer, stehe heute noch wie damals [zomer 1940] auf dem germanischen Reichsstandpunkt, der nicht darin bestehen könne, dass Deutschland einfach eine Provinz eingemeinde... Es sei klar, dass hier ein Germanisches Reich Deutscher Nation entstehen würde*. (IN 't VELD, *De SS en Nederland*, p. 1117 en 1128.) Over de *Anschluss* volgens het Oostenrijkse model : DE JONGHE, *De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk in Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, I, augustus 1970, p. 95-96.

(482) Verklaring van Degrelle, 24 mei 1973 (DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 225).

(483) *Il faut reconnaître ... — si l'on veut être objectif — ... qu'il resta toujours 'belgicain' envers et contre tout jusqu'à la fin*. (Fr. Hellebaut, laatste stafchef van de *Légion Wallonie*, aan de schrijver, 12 november 1977.)

(484) Raymond de Becker die hem jarenlang persoonlijk gekend heeft, maar hem verliet na de rede van 17 januari 1943, schreef na de oorlog (eind 1946-begin 1947) over Degrelle : *Son ambition démesurée était le mobile fondamental de son action*. (*La Collaboration en Belgique* (1940-1944) ou une révolution avortée, p. 59. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, Courrier hebdomadaire*, 30 oktober 1970.)

zijn schaarser wordende volgelingen hem daarom toejuichten⁽⁴⁸⁵⁾. Het spreekt vanzelf dat deze laatsten zijn recentste wending niet vermoedden.

Heeft Degrelle ooit in zijn Germaanse politiek geloofd (*la Germanité des Wallons*) of was zij slechts een opportunistische zet om Himmler en Hitler in het gevele te komen en macht te verwerven? Bij een zo soepel en wispelturig politiek agitator als Degrelle heeft de vraag ongetwijfeld zin. Tot nadenken over zijn « Germaanse » rechtzinnigheid stemt het feit dat hij in zijn naoorlogse geschriften juist het Germaanse element in zijn politiek verzwijgt⁽⁴⁸⁶⁾ (alsof hij zich erom schaamde) en het dan steeds maar heeft niet over het Waalse volk maar over *mon peuple* en *ma patrie*, waarmee hij kennelijk het Belgische volk en vaderland bedoelt. Men begrijpt dat Degrelle zijn nota van 24 mei 1943 over de politieke heroriëntering van Rex op de SS totaal verzwijgt. Zij houdt de weerlegging in van zijn beweringen als zou de overgang tot de SS enkel op het legioen en de *Waffen-SS* slaan en hij daartoe pas besloten had nadat Himmler politiek over de brug was gekomen en Hitler zich tot verregaande territoriale toegevingen verbonden had. Dit onvolledige en vervalste verhaal behoort tot het rijke en gevarieerde naoorlogse leugenarsenaal van Degrelle. Opmerking verdient ook dat Degrelle in zijn nota van 10 februari nog even gewag gemaakt had van het Belgische staatshoofd en van het vorstenhuis maar evenwel luchtig besloten met de vraag of er, na een nationaalsocialistische revolutie, nog plaats zou zijn voor een koning⁽⁴⁸⁷⁾. Blijkbaar was intussen, voor iemand die zich de beschermeling van Hitler en Himmler wist, de kwestie opgelost. In september 1942 al had hij de SS-generaal Steiner de verzekering gegeven dat hij niet koningsgezind was⁽⁴⁸⁸⁾. Geen wonder dat in zijn nota van 24 mei voor Himmler, Degrelle het niet eens meer de moeite waard achtte Leopold III en de monarchie ter sprake te brengen. Dat zal de rexistenleider niet beletten in mei 1973 te verklaren : *Nous combattons pour le Roi des Belges et pour Adolf Hitler, l'Européen*⁽⁴⁸⁹⁾.

(485) Reeder citeert twee symptomatische brieven. Een Vlaamse SS-vrijwilliger schrijft : « Vlaanderen weze op zijn hoede voor Degrelle... Hij zal het opvreten... Daarom : één volk, één Reich, één Führer en 'het schone België' in duizend stukken. » Een Waalse legioensoldaat schrijft : « Léon Degrelle heeft bereikt dat ons duurbaar België na de oorlog niet verdeeld wordt... Ik ben gelukkig. Ons doel is bereikt. Ons offer was niet vergeefs. » (TB 24, april-juli 1943. T-501, 106, 272-273.)

(486) Opvallend is dat Degrelle in *La Campagne de Russie* met geen woord rept over zijn Germaanse politiek en de overheveling van de *Légion Wallonie* naar de *Waffen-SS*. In zijn onlangs verschenen *Lettres à mon Cardinal* citeert hij uitvoerig zijn boodschap van 8 augustus 1941 aan de Waalse vrijwilligers (p. 44-45). Maar de passus over het Germaanse motief : *Pour nous, Wallons, Germains de langue française* (hiervóór, p. 52, noot 225), ontbreekt. Dat is geen toeval. Die passus ontbreekt eveneens in L. NARVAEZ, *Degrelle m'a dit*, 1e uitgave, Parijs, 1961, p. 360-362 en 2e uitgave, Brussel, 1977, p. 295-296. Welsprekend stilzwijgen.

(487) Hiervóór, p. 73.

(488) Hiervóór, p. 60.

(489) DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 221.

Dienstplicht ?

Er blijft nog een belangrijke vraag. Ze kan zowel voor de besprekingen van Himmler met Van de Wiele als voor die met Degrelle gesteld worden : kwam toen, begin en eind mei 1943, de verplichte militaire dienst, in de gelederen van de *Waffen-SS* wel te verstaan, ook ter sprake ? In een alarme- rend verslag van 8 juli over de vermeende resultaten van die politieke be- sprekingen informeerde von Bargaen zijn rechtstreekse chef, de staatssekretaris van de *Wilhelmstrasse*, dat « Berlijn » het invoeren van de militaire dienst in België overwoog. In het voorjaar van 1944 zou het zover zijn, meende hij ; het invoeren van de verplichte arbeidsdienst was bedoeld als het voor- portaal van de kazerne ⁽⁴⁹⁰⁾. Die informatie van de diplomaat wordt, merk- waardig genoeg, bevestigd door hetgeen men weet omtrent Himmlers hier- vóór reeds besproken plannen met de arbeidsdienst zowel in Wallonië als in Vlaanderen ⁽⁴⁹¹⁾. Uit het beschikbare bronnenmateriaal blijkt voorlopig niet voldoende duidelijk of de verplichte militaire dienst voorwerp van besprekin- gen geweest zou zijn tussen Himmler en Degrelle. Tot nadenken stemt noch- tans dat Degrelle er zich schriftelijk toe verbonden had de Walen « recht- streeks op de Grootgermaanse gemeenschap » te richten en wel door middel van « de jeugdorganisatie, de arbeidsdienst, het legioen enz. », organismen die allen het verlengstuk zouden zijn van de overeenkomstige organismen in het Rijk ⁽⁴⁹²⁾ en waarvan de eerste twee tot de legerdienst voorbereidden. Het is derhalve *a priori* niet uitgesloten dat op 23-24 mei de militaire dienst voor de Walen ter sprake kwam. Stond hij ook op de agenda van het onderhoud Himmler-Van de Wiele ? Misschien, maar ook hier heerst geen zekerheid. Een aanwijzing vindt men in het schrijven van Van de Wiele aan Berger eind mei, een paar weken dus na zijn onderhoud met Himmler ⁽⁴⁹³⁾. Van de Wiele informeert de chef van het *SS-Hauptamt* dat « men op een dertigtal officieren rekenen kan die bereid zijn, voor het beoogde doel, deel te nemen aan een voortgezette militaire opleiding » ⁽⁴⁹⁴⁾. Onbeantwoord moet de vraag blij- ven of het « beoogde doel » het invoeren van de verplichte militaire dienst was zoals Himmler die voorstond, dan wel de opleiding van Vlaamse officie-

(490) Aantekening van von Bargaen voor staatssekretaris von Weizsäcker ; uit Berlijn, 8 juli 1943 (PAB, *Inland* II g, 344, *Belgien* I). von Bargaen was begin juli van Brus- sel, waar hij Buitenlandse Zaken bij de *Militärverwaltung* vertegenwoordigde, naar Berlijn overgeplaatst om er een belangrijke functie in de centrale administratie van het departement te gaan bekleden. Hij verzekerde de staatssekretaris dat zijn in- lichten uit betrouwbare bron kwamen.

(491) Hiervóór, p. 38-40.

(492) Hiervóór, p. 105.

(493) Van de Wiele aan Berger, 25 mei 1943. *Betr. : militärische Ausbildung von flämi- schen Offizieren und Unteroffizieren, die in der belgischen Armee gedient haben*. Volgens het begeleidende schrijven van 26 mei bij de twaalf brieven aan Berger (zie noot 421) handelde het hier besproken schrijven over *Wehrpflicht* (NCWO II, DeVlag, III, 31).

(494) In een *post scriptum* meldde Van de Wiele nog dat er in het Belgisch leger 2.500 « Vlaamse en vlaamsgezinde » reserveofficieren waren. Lijst volgt. Van de Wiele beloofde ook de volledige lijst van de Vlaamse beroepsofficieren.

ren en onderofficieren voor het legioen en(of) de echte gewapende SS-eenheden.

Evenals na het onderhoud Himmler-Van de Wiele deden ook na het onderhoud Himmler-Degrelle hardnekkig allerhande geruchten de ronde over spoedig te verwachten politieke beslissingen en machtsverschuivingen ⁽⁴⁹⁵⁾. De vrijwilligerslegioenen zouden naar België terugkeren om er met harde hand orde op zaken te stellen en de machtsovername door de DeVlag en Rex voor te bereiden ⁽⁴⁹⁶⁾, de bestuurlijke scheiding was nakend, ja, België zou in het najaar reeds worden opgedeeld in twee rijksgouwen: Vlaanderen onder Van de Wiele, Wallonië onder Degrelle, terwijl voor Brussel het statuut van een « vrije rijksstad » in 't vooruitzicht werd gesteld. Een zo ernstig diplomaat als von Bargen achtte de geruchten niet ongegrond aangezien hij zijn chef voor het verdelingsplan waarschuwde ⁽⁴⁹⁷⁾. Tot staving van zijn afwijzend betoog deelde hij mee, vernomen te hebben dat zelfs Degrelle het plan verwerpelijk vond: werd het nog vóór het einde van de oorlog werkelijkheid, dan zou hij de politiek vaarwel zeggen en zich verder aan zijn historische studies wijden. Wat nog niet bewijst dat Degrelle inderdaad het plan afgewezen zou hebben indien de verwezenlijking ervan zijn honger naar macht zou hebben bevredigd. Hoewel hij zich tegenover Himmler tot een begin van bestuurlijke scheiding verbonden had, kon hij de volgelingen, die in zijn luid verkondigde belgicisme geloofden, niet plotseling teleurstellen. Had hij zelf Himmler niet uitdrukkelijk voorgehouden dat er handig tewerk gegaan diende te worden in het proces van de terugkeer van Wallonië naar het Germaanse Rijk?

Moeilijk valt het zich kordaat uit te spreken aangaande de gegrondheid van von Bargens alarmerende informatie. Zowel de DeVlag als Rex hanteerde het verspreiden van geruchten als een strijdmiddel in de politieke zenuwenoorlog. Het is niet onwaarschijnlijk dat Hitler en Himmler reeds in mei 1943 besloten hadden België na de verwachte overwinning tot twee rijksgouwen met bestuurlijke autonomie om te vormen en bij het Rijk aan te hechten ⁽⁴⁹⁸⁾. Of Himmler dat toen zo duidelijk aan Van de Wiele en Degrelle gezegd zou hebben als de alarmkreet van von Bargen laat vermoeden, is zeer de vraag. Aanneembaar lijkt wel dat Himmler met zijn twee helpers van gedachten gewisseld heeft over een politieke machtsverschuiving in België ten gunste van de DeVlag en Rex, en dat de term bestuurlijke scheiding toen wellicht gevallen is. Vandaar Reeders onrust. Het behoud van de staatkundige eenheid van België beschouwde hij toen als de onontbeerlijke voorwaarde tot het maximale economische rendement van het ambtsgebied (België en Noord-Frankrijk) voor de Duitse oorlogsvoering.

(495) TB 24, april-juni 1943 (T-501, 106, 241).

(496) *Sipo-SD Brüssel, Meldungen aus Belgien und Nordfrankreich*, 15 juni 1943, p. 19.

(497) Zie noot 490.

(498) Enkele aanduidingen in A. DE JONGHE, *De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, I, 1970, p. 83-100.

Vijandige spanning VNV-DeVlag.

Na de bekendmaking van de besprekingen Himmler-Van de Wiele-Degrelle nam het al maanden aanslepende konflikt tussen het VNV en de DeVlag zo in scherpte toe dat het zonder meer onoverbrugbaar bleek. Merkwaardig parallellisme : zowel de *Militärverwaltung* als de Sipo-SD voerde het in zijn kern terug tot de principiële tegenstelling tussen de eis om zelfstandigheid (met Dietse klank) in het kader van een Germaanse statenbond (standpunt van het VNV) en het aanvaarden van de politieke *Anschluss* bij het Germaanse Rijk (standpunt van de DeVlag) ⁽⁴⁹⁹⁾. Reeder merkte in dit verband nog op dat de sterker beklemtoonde Dietse strekking van het VNV minder als « positief doel » dan als « afweermiddel tegen de DeVlag » beschouwd moest worden ⁽⁵⁰⁰⁾. Dientengevolge karakteriseerde hij het VNV (nog) niet als anti-Duits maar als scherp gekant tegen de verduitsing (*nicht deutschfeindlich, sondern verdeutschungsfeindlich*). Toch meende hij te moeten waarschuwen. Er is, schreef hij, in de redevoeringen van Elias weliswaar (nog) geen sprake van stopzetten van de kollaboratie. In de gelederen van het VNV heerst er echter een gedrukte stemming. De gedachte wint veld, op een verloren post te vechten, daar men ook in het geval van een Duitse overwinning met de rug tegen de muur zal staan. Heeft het zin, vraagt men zich af, nog offers te brengen in de strijd tegen het bolsjewisme en, zonder waarborgen voor de politieke toekomst van Vlaanderen, te blijven kollaboreren? Reeder sloot de mogelijkheid niet uit dat de weifelaars zich tegen Elias zouden keren ⁽⁵⁰¹⁾.

De DeVlag daarentegen, sterk financieel gesteund door de SS ⁽⁵⁰²⁾, voelde de wind in de zeilen. Begin april reeds zou Van de Wiele erin geslaagd zijn, na ruggespraak met een vertegenwoordiger van de *Militärverwaltung* te Brussel, een taakverdeling tussen zijn organisatie en de Unie van Hand- en Gees-

(499) In zijn TB 24 over de periode april-juni 1943 stelde Reeder vast (T-501, 106, 264) : *Der VNV strebt den Schutz des eigenen flämischen Volkstums innerhalb eines Grossgermanischen Reiches an und will seine völkischen Eigenarten durch die Pflege der eigenen Sprache und Kultur geschützt sehen. Die DeVlag vertritt demgegenüber dem Reichsgedanken in kompromissloser Weise, neigt den Plan eines Reichsgaues Flandern zu und unterstellt sich im übrigen dem Führer in bedingungsloser Treue, ohne dies von Zugeständnissen irgendwelcher Art an das flämische Volkstum abhängig zu machen.* Minder genuanceerd achreef de rapporteur van de Sipo-SD in de Meldungen van 15 juni 1943, p. 5 : *Während die DeVlag sich klar als Anschlusspartei bekennt, entwickelt sich der VNV immer mehr zum dietschen Gedanken.*

(500) Vgl. daarmee de merkwaardig gelijklopende verklaring van J. Brans, hoofdredacteur van *Volk en Staat* gedurende de bezetting : « De opvallend sterke betoning van het Dietse ideaal door Elias had een overheersend anti-annexionistische klank. Het Dietse ideaal was de ruggegraat van ons verzet tegen de verduitsingsplannen. » (J. BRANS, *Een verkeerd beeld van dr. H. J. Elias*, in 't *Pallietierke*, 19 december 1974. A. DE JONGHE, *H. J. Elias als leider van het Vlaams Nationaal Verbond. Kritische kanttekeningen bij een artikel van Frans Van der Elst*, 2, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, VII, 1976, 3-4, p. 372.)

(501) TB 24 (T-501, 106, 263-265). Reeders verslag bestrijkt de periode april-juni 1943. In werkelijkheid sloot hij het af eind juli, na de val van Mussolini.

(502) Over de financiering van de DeVlag, Rex en de Nationaalsocialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV) volgen enkele gegevens in het slotartikel.

tesarbeiders (de toenmalige eenheidsvakbond) af te dwingen die de greep van de DeVlag op de Vlaamse arbeiders aanzienlijke mogelijkheden bood. Als leider van de Unie zou Delvo er inderdaad in toegestemd hebben afstand te doen van de wereldbeschouwelijke en kulturele begeleiding (*Betreuung*) van de Vlaamse arbeiders in Vlaanderen om ze toe te kennen aan de DeVlag, die ook de bevoegdheid kreeg voor de *gesamte Freizeitgestaltung* van die arbeiders. Voortaan zou de Unie zich uitsluitend beperken tot het « apolitieke gebied » van de « sociale begeleiding » als bijv. loon- en verlofkwesties ⁽⁵⁰³⁾.

Een maand na de ontmoeting Himmler-Van de Wiele schreef *Reichspressechef* Dietrich de Duitse pers voor, bij de behandeling van Vlaamse vraagstukken « speciale aandacht » te wijden aan de DeVlag daar zij « opmerkenswaardige suksessen » had geboekt ⁽⁵⁰⁴⁾. De schijnbaar indrukwekkende ledenaangroei (vijfduizend van medio mei tot medio juni) werd door de SD, ten gerieve van de opperste SS-leiding, dik in de verf gezet ⁽⁵⁰⁵⁾. Eveneens begin juni drong Van de Wiele bij de bevoegde dienst van het bezettingsbestuur aan op de toekenning van meer brandstof voor zijn wagen. Hij was voorzichtig genoeg, als reden van zijn verplaatsingen in het Vlaamse land (4.000 km per maand), alleen gewag te maken van de werving voor het Oostfront ⁽⁵⁰⁶⁾. Achtte hij zijn uur gekomen? Volgens twee hoge ambtenaren van het bezettingsbestuur zou hij toen gevraagd hebben over een comfortabel *Gästehaus* te Brussel te mogen beschikken voor het logeren van « voor-aanstaande bezoekers », o.m. Berger en, misschien later, Himmler en zelfs Hitler. Zulke ontvangsten, zou Van de Wiele hebben aangevoerd, konden niet door de *Militärverwaltungschef* worden georganiseerd, « maar alleen door de echte heren van het land » (*nur durch die waren Herren des Landes*) ⁽⁵⁰⁷⁾. Of Van de Wiele zich zo opdringerig aangesteld heeft als zijn twee Duitse disgenoten hem toeschrijven, blijft buiten beschouwing. Wel tekenend voor de relatie *Militärverwaltung*-DeVlag is dat zij het geraden oordeelden hun chef, Reeder, ambtelijk verslag uit te brengen over hetgeen de leider van de DeVlag hun zou hebben voorgehouden.

Te betwijfelen valt of de overeenkomst DeVlag-Rex van maart 1943,

(503) Volgens een aantekening (*Vermerk*) van de centrale van de DeVlag in Düsseldorf, 10 april 1943. De niet getekende notitie werd opgesteld in opdracht van Van de Wiele (NCWO II, DeVlag, 2, 26). Of en hoe die regeling werd toegepast zal nader onderzoek moeten uitwijzen.

(504) *Tagesparole des Reichspressechefs*, 2 juni 1943 (BAK, *Sammlung Oberheitmann*, ZSg, 109/43).

(505) *Sipo-SD Brüssel, Meldungen aus Belgien und Nordfrankreich*, 15 juni 1943, p. 30.

(506) Van de Wiele, *Befehlsleiter* van de DeVlag, aan Callies, *Oberkriegsverwaltungsrat* in de *Oberfeldkommandantur* Brussel, 7 juni 1943 (NCWO II, mikrofilm OFK Brussel, 2e filmrol).

(507) Callies aan Reeder, 3 juli 1943 (als vorige noot). Van de Wiele zou zich, begin juni, tijdens een avondeten in beperkte kring, met zijn vraag tot Callies en Oesterhelt, *Verwaltungschef* in de *Oberfeldkommandantur* Brussel, hebben gewend. De twee Duitsers antwoordden dat een bepaald herenhuis aan de Hertogsstraat (nr. 17) ter beschikking gesteld zou kunnen worden. Oesterhelt bevestigde schriftelijk het eerste deel van Callies' informatie omdat hij het zelf gehoord had. Het tweede deel (over een mogelijk bezoek van Himmler en Hitler en de « echte heren van het land ») verklaarde hij slechts te kennen door horen zeggen van Callies.

waarvan de inhoud zoals hij na de oorlog werd bekend gemaakt hoogst bevreemdend is ⁽⁵⁰⁸⁾, ooit tot een concreet politiek resultaat van enige betekenis heeft gevoerd — tenzij misschien het stoken, op hoog niveau, nu eens van Van de Wiele, dan weer van Degrelle, tegen het beleid van Reeder. De twee exponenten van de Germaanse SS-politiek in België voerden het woord op een anti-bolsjewistische betoging te Brussel georganiseerd door de in België gevestigde Witrussische kolonie (27 juni 1943). Van de Wiele sprak er enkele woorden Frans aan het adres van de rexisten. « Degrelle en ik », zei hij, « zijn het erover eens onze volken (ons volk ?) naar een roemvolle toekomst in de gemeenschap van het Germaanse Rijk te leiden. Wat ons verenigt is de frontkameraadschap ⁽⁵⁰⁹⁾. » Het bleef bij die ene betoging — waarvoor Degrelle, in opdracht van Himmler, een forse veeg uit de pan kreeg : het was hem en zijn mannen niet toegelaten bij « zulk een onzin » (*bei diesem Unsinn*) viel de *Reichsführer-SS* heftig uit, betrokken te zijn ⁽⁵¹⁰⁾. Van Berger kreeg Degrelle persoonlijk een scherpe waarschuwing te horen (de rexistenleider was toen toevallig in Berlijn) : voortaan viel de toelating, via Jungclaus, van de *Reichsführer* te vragen ⁽⁵¹¹⁾. De door Van de Wiele zo krachtig opgehemelde frontkameraadschap bleek na enkele maanden maar een ijdel woord te zijn toen de militaire roem van Degrelle bij zijn verbale politieke bondgenoot onrust verwekte ⁽⁵¹²⁾. Als politieke beweging wierp Rex geen gewicht in de schaal. De toenadering Van de Wiele-Degrelle had dan ook niet de geringste betekenis voor de opgang van de DeVlag in 1943 ⁽⁵¹³⁾.

(508) Hiervóór, p. 92-94. De « akkoorden » werden op 2 september 1943 « opnieuw » in Berlijn besproken en « goedgekeurd ». Waren ze het dan niet in maart 1943 ? Steeds volgens Van de Wiele's verklaring van 14 juni 1974 werd in september 1943, met het oog op de toepassing, besloten twee sekretariaten op te richten : een Vlaams te Antwerpen, een Waals te Luik. Die twee sekretariaten zouden ten grondslag gelegen hebben aan de twee « Landsleidingen », die na 3 september 1944 door het Duitse ministerie van buitenlandse zaken werden opgericht (DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 289). Van het bestaan van die twee sekretariaten is er in het beschikbare bronnenmateriaal geen spoor.

(509) Had Van de Wiele het over « ons volk » (het Belgische) of over « onze volken » (het Vlaamse en het Waalse) ? Volgens Reeder sprak de DeVlag-leider over *unsere Völker* (TB 24, T-501, 106, 262), volgens *Le Pays Réel* van 29 juni over de trouw à notre communauté populaire, volgens *Het Vlaamsche Land* (een DeVlag-orgaan) op de één van dezelfde datum, over « ons volk ». *Volk en Staat* bracht een beknopt verslag, op de tweede bladzijde, met een ironiserende tussentitel : « Degrelle en Van de Wiele akkoord om 'ons volk' te leiden. » Op 14 juni 1974 verklaarde Van de Wiele zelf dat hij gezegd zou hebben : *Nous sommes d'accord, Degrelle et moi, pour conduire notre peuple vers son glorieux avenir. Cet avenir se situe dans le Reich germanique.* (DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 265.)

(510) Himmler verzocht Berger onmiddellijk informatie in te winnen. *Sollte es wahr sein, so berichten Sie mir, sollte es nicht wahr sein, so warnen Sie Degrelle auf jeden Fall, dass weder er noch seine Männer, bei diesem Unsinn mitmachen. Dies verbiete ich.* (Himmler aan Berger, 17 juli 1943. T-175, 33, 2542027.)

(511) *Ich habe heute Degrelle bei mir gehabt und habe ihn eindringlichst verwarnet, in Zukunft bei derartigen Dingen mitzumachen, ohne die Genehmigung des Reichsführers-SS zu haben, die über SS-Brigadeführer Jungclaus einzuholen ist.* (Berger aan Himmler, 20 juli 1943. T-175, 33, 2542026.)

(512) Daarover meer in het slotartikel.

(513) Volgens DE LAUNAY, *Histoires secrètes*, p. 265, betekent de betoging van 27 juni 1943, met het gezamenlijke optreden van Degrelle en Van de Wiele, *un tournant dans l'histoire de la collaboration... Ce rapprochement avec Van de Wiele marquait l'ascension de DeVlag au détriment du VNV*. Alleen verregaande onwetendheid verklaart deze enormiteit.

Terug tot de verhouding VNV-DeVlag die medio 1943 tot een open vijandschap uitgroeide. Op de druk bijgewoonde kaderdag van het VNV van 6 juni te Brussel brandmerkte Elias de Vlamingen die het eigen volksbestaan loochenden tot « volksverraders »⁽⁵¹⁴⁾. Wie hij bedoelde begreep iedereen. Aanknopen bij een beslissing van zijn voorganger De Clercq deelde hij mee dat leden die een leidende functie in het VNV bekleedden niet langer lid van de DeVlag konden blijven⁽⁵¹⁵⁾. Applaus van de ruim zesduizend aanwezige VNV-leden. Sommigen verscheurden demonstratief hun DeVlag-lidkaart⁽⁵¹⁶⁾. Zijn beslissing (een eerste stap naar het opruimen van het dubbele lidmaatschap) had Elias ingeleid met de overweging dat het bestaan van twee nationaalsocialistische bewegingen in Vlaanderen « onzin » was en dat de verhouding van de ene tot de andere slechts die kon zijn « van een strijd op leven en dood ». Zelfzeker had hij er onmiddellijk laten op volgen : « Het VNV is sterk en gezond genoeg om te beletten dat een andere beweging zou uitgroeien tot een gevaar voor zichzelf... Wat gezond is zal zegevieren. »

De vijandige spanning ontladde zich nog eens op 21 juni, te Gent in een fel bewogen rede van de radikaal-Dietse en gezaghebbende VNV-gouw-leider van West-Vlaanderen, Jeroom Leuridan. In de hem eigen ruwe en beeldrijke taal viel hij uit tegen « die van de DeVlag, die zich opblazen van de Vlaamse kikker tot de Duitse os ». Geestdriftige bijval onthaalde zijn voorspelling dat « onze sterke vuisten het halen zullen op de vuile handen ». Een minutenlange ovatie volgde op zijn slotwoord⁽⁵¹⁷⁾. Omdat hij de leiders van de DeVlag « persoonlijk heftig had aangevallen » bestraftte het bezettingsbestuur Leuridan met een geldboete en een in de tijd onbeperkt spreekverbod⁽⁵¹⁸⁾. De maatregel lokte bittere beroering uit in de VNV-gelederen in West-Vlaanderen⁽⁵¹⁹⁾. Reeder betreurde dat een zo zware sanktie een man trof die, jaren al vóór 10 mei 1940, in het Belgische parlement was opgekomen voor de samenwerking met Duitsland, de onvoorwaardelijke toepassing van de neutraliteitspolitiek en tegen de verfransing van België. Maar, voerde hij ter rechtvaardiging aan, ten aanzien van de steeds heftiger uitvallen van

(514) Rede Elias, 6 juni 1943 (*Volk en Staat*, 8 juni 1943). De rede werd door *Volk en Staat* ook afzonderlijk uitgegeven.

(515) De Clercq had reeds de koppeling van het lidmaatschap van het VNV met dat van de Algemene SS-Vlaanderen verboden.

(516) *Sipo-SD Brüssel, Meldungen*, 15 juni 1943, p. 26. Het getal 6.000 ontlenden wij aan dit dokument, p. 21.

(517) Uitvoerig verslag in *Volk en Staat* van 23 juni 1943 onder de kop *Mr. Leuridan sprak te Gent. Een striemende aanklacht tegen de beetgebakerde neophieten*. Vgl. nog een verslag door de Informatiedienst van de DeVlag waarin de vergelijking van de « Vlaamse kikker » met de « Duitse os » voorkomt (niet in het verslag van *Volk en Staat*) en H. DE MOEN, *Jeroom Leuridan. Recht en trouw*, Zulte, 1963, p. 292 e.v.

(518) DE MOEN, *op. cit.*, p. 451-452.

(519) DE MOEN, *op. cit.*, p. 297-298, waar ook interessante gegevens over de reactie van Leuridan zelf. In een onderhoud met Reeder op 19 augustus zou Elias ronduit verklaren dat het spreekverbod van het bezettingsbestuur « een sterke anti-Duitse stemming » had verwekt (TB 25, juli-september 1943. T-501, 106, 500).

VNV-leiders tegen de DeVlag was de *Militärverwaltung* wel gedwongen in te grijpen ⁽⁵²⁰⁾.

Om een einde te maken aan de groeiende Dietse strekking in het VNV en de « niet meer te verantwoorden » aanvallen tegen de DeVlag, gaf Reeder zich herhaaldelijk moeite om een bespreking tussen Elias en Berger op gang te brengen. Zijn inspanningen zag hij met sukses bekroond. Op 23 juni ontmoette de VNV-leider de chef van het *SS-Hauptamt* te Berlijn ⁽⁵²¹⁾. Over het resultaat leert het bronnenmateriaal enkel dat de kloof tussen het VNV en de DeVlag onoverbrugbaar bleef. Berger stelde vast dat er met Elias « in de zin van de SS niet te onderhandelen viel » ⁽⁵²²⁾. Elias van zijn kant keerde terug met de indruk dat hij als leider van het VNV zijn rol uitgespeeld had. *Sie spielen nicht mit*, zou Berger tot besluit van het onderhoud hebben gezegd ⁽⁵²³⁾. Voor de VNV-leider was het een magere troost dat de *Völkischer Beobachter*, het orgaan van de NSDAP, hem, naar aanleiding van zijn kort verblijf in Berlijn, « de pleitbezorger » en « de eminente vertegenwoordiger van Vlaanderen in de Germaanse gemeenschap » noemde en de kans gaf te verklaren hoe hij de Rijksgedachte interpreteerde : als een waarborg « voor

(520) TB 24 (T-501, 106, 258-259). Leuridan was niet de eerste VNV'er die om zijn propaganda voor de Dietse gedachte en zijn uitgesproken vijandschap tegen de DeVlag gestraft werd. Omdat hij in het VNV-weekblad *De Nationaalsocialist* van 1 mei 1943 een neerhalend artikel over Van de Wiele geschreven had werd, op bevel van het RSHA, Missoorten aangehouden. Maar gezien hij een bekend Vlaamsnationalist was, wiens zoon in de gelederen van de *Waffen-SS* aan het Oostfront stond, werd hij op dringend verzoek van de *Militärverwaltung* in vrijheid gesteld. Ook de (toenmalige) journalist Hektor De Bruyne werd aangehouden omdat hij in *Volk en Staat* van 11 mei 1943 een artikel gepubliceerd had « met pacifistische uitslatingen die van aard waren verwarring bij de lezers te zaaien ». Toen bleek dat de censuur tegen het artikel geen bezwaar had gemaakt, werd ook De Bruyne, « die zich steeds loyaal gedragen had », na enige weken uit de gevangenis ontslagen. Kommentaar van Reeder : men moet bedenken dat Missoorten en De Bruyne steeds met ons hebben samengewerkt ; men moet bij de Belgen de indruk vermijden « dat het veel gevaarlijker is met de Duitsers samen te werken dan de ontwikkeling der dingen af te wachten » (TB 24, T-501, 106, 258).

(521) TB 24 (T-501, 106, 259). F. VAN DER ELST, *Dr. Elias als leider van het VNV*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, II (1974), p. 89 en A. DE JONGHE, *Kanttekeningen bij een artikel van Frans Van der Elst*, deel 2, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, VII (1976), 3-4, p. 346-350.

(522) Berger aan Himmler, 25 juni 1943 (T-175, 119, 2645137). De versie van De Launay over de oorsprong en het verloop van Elias' besprekingen in Berlijn (*Histoires secrètes*, p. 272-273) is opnieuw kenschetsend voor de uiterst gebrekkige feitenkennis van de « geschiedschrijver » — een tekort dat evenwel ruim gecompenseerd wordt door de voortvarende fantasie van de literator. *Le leader du VNV fait le tour des services, Propagande, Affaires Etrangères, SS-Hauptamt, mais il ne sera accueilli que par des subalternes, avec correction, mais sans cordialité... Elias revient morose, mélancolique, perplexe*. Het spreekt vanzelf dat de lezer over de bronnen van dit geromanceerde verhaal niets verneemt. Elias ontmoette enkel Berger.

(523) VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 89. In zijn TB 24 noteerde Reeder enkel het feit van het onderhoud (T-501, 106, 259). In het ontwerp van die passus in het verslag, geredigeerd door Heym, Reeder's politieke referent, leest men echter : *Diese Aussprache hat sich auf Dr. Elias und das VNV sehr günstig ausgewirkt. Sie fand unter vier Augen statt und sollte vor allem den Zweck verfolgen, Dr. Elias das Gefühl des Vertrauens in die Reichspolitik und insbesondere in die Massnahmen der SS zu verschaffen. Ob das gelungen ist, muss die spätere Zeit erbringen*. Die passus werd niet opgenomen in de definitieve tekst (BAK, *Alliierte Prozesse*, 4, von Falkenhaußen, 33).

de vrije ontplooiing van zijn eigen volkswezen » in de Grootgermaanse gemeenschap ⁽⁵²⁴⁾. Over de inhoud van de Germaanse politiek van de partij én de SS besliste immers Himmler als Hitlers enige gevolmachtigde. Het blijft echter een merkwaardig feit dat het orgaan van de partij plaatsruimte beschikbaar had voor een lovend artikel over een fel tegenstander van de SS.

Zó gespannen was de verhouding tussen de vijandige broeders in het kamp van de kollaboratie in Vlaanderen dat het bezettingsbestuur op 11 juli enkel gesloten herdenkingen toeliet om het onverkwikkelijke schouwspel van de Vlaamse verscheurdheid door parallelle samenkomsten te vermijden ⁽⁵²⁵⁾.

Medio juli, een drietal weken na het onderhoud met Berger te Berlijn, was voor Elias de maat bijna vol. In een gesprek met *SS-Hauptsturmführer* Schindlmayer, de verantwoordelijke voor de werving van vrijwilligers in het ambtsgebied van von Falkenhausen, waarschuwde de VNV-leider : « onder de huidige omstandigheden en verhoudingen », meer bepaald « zolang er geen klaarheid heerst omtrent de positie van het VNV in het Rijk » (waar de DeVlag over een feitelijk propagandamonopolie beschikte), zou hij zich over korte tijd gedwongen voelen de werving voor het Vlaams legioen en de *Waffen-SS* stop te zetten. Ook drukte hij de hoop uit dat de toestand over enkele weken zou opgeklaard zijn en verklaarde hij zich ertoe bereid aan zijn opvatting geen ruchtbaarheid te geven ⁽⁵²⁶⁾. Dat was de aankondiging van de breuk met de SS die op 14 augustus een feit zou worden. In hoeverre de druk van binnenuit, met name van het lagere kader der partij en van de leiding der jeugdorganisatie (waar de Dietse strekking zich onbetwistbaar in anti-Duitse richting ontwikkelde), beslissend was om de VNV-leider ertoe te doen besluiten de breuk met de SS binnenskamers in het vooruitzicht te stellen, is een belangrijke vraag waarop de toekomstige biograaf van Elias een antwoord zal moeten verstrekken.

(524) Vertaling van het artikel in *Volk en Staat* van 29 juni 1943 op de één onder de kop : Dr. H. J. Elias, de eminente vertegenwoordiger van zijn volk.

(525) TB 24 (T-501, 106, 259).

(526) Maandelijks verslag van de *Germanische Leitstelle* aan Berger over de *Volkstumsarbeit* in Vlaanderen, juli 1943 (BAK, NS 1/vorl. 524) en TB 25 over de periode juli-september 1943 (T-501, 106, 500). Tijdens een onderhoud met Reeder op 19 augustus, na het voltrekken van de breuk, zou Elias zijn bezwaren nader uiteenzetten en besluiten dat « overal in het Rijk de vijandschap tegen het VNV duidelijk merkbaar » was. Als voorbeeld haalde hij aan o.m. hoe het VNV bij de Vlaamse arbeiders in Duitsland bekampt werd door leden van de DeVlag die als verbindingsmannen van het *Deutsche Arbeitsfront* optraden (TB 25 als boven. T-501, 106, 497).

5. DE BESPREKINGEN HIMMLER-REEDER VAN BEGIN JULI 1943. ACHTERGROND, INHOUD EN GEVOLGEN

Toen Elias omstreeks 15 juli 1943 dit waarschuwend gesprek met Schindlmayer voerde was Reeder op weg of pas terug van een dienstreis naar Himmlers *Feldkommandostelle* ⁽⁵²⁷⁾. Ondanks de talrijke leemten in het bronnenmateriaal staat het vast dat er toen twee belangrijke vraagstukken besproken werden: 1) de openbare veiligheid in het ambtsgebied, meer bepaald in de Ardennen; 2) het beleid van Schuind, als sekretaris-generaal van justitie mee verantwoordelijk voor de veiligheid in het bezette België. Nagenoeg volstreekte zekerheid heerst omtrent het feit dat er nog een derde onderwerp ter tafel kwam: het spoedig invoeren van de bestuurlijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië.

Dat de drie opgesomde punten op de agenda stonden was geen toeval. Himmlers onderhoud eerst met Van de Wiele begin mei, vervolgens, een paar weken later, met Degrelle en de daaraan vastgeknoopte geruchten over een politieke koerswijziging in België verklaren voldoende waarom punt 3 ter bespreking kwam. Het is dus overbodig er nader op in te gaan. Nadere verklaring vergt echter de achtergrond van punten 1 en 2.

De toestand in het ambtsgebied.

Sedert de crisis van januari 1943 was de toestand in het bezette België onder het oogpunt van de openbare veiligheid nog verslecht ⁽⁵²⁸⁾. Reeder durfde eind maart ternauwernood op een verbetering rekenen. Op de eerste golf van politieke moorden rond de jaarwisseling was er in februari-maart een tweede gevolgd, met het onderscheid dat er dit keer niet meer op Duitse militairen maar enkel op van kollaboratie verdachte burgers geschoten werd. Feit van grote betekenis: ter voorbereiding van zijn ontmoeting met Hitler op 17 maart in het hoofdkwartier noteerde Himmler dat de toestand in België zich evenzeer als in Nederland had toegespitst en dat de ambtenaren er het voorwerp van « terreur » waren ⁽⁵²⁹⁾. (Himmler bedoelde de ambtenaren die

(527) De juiste datum van de bespreking Himmler-Reeder is niet bekend. Dat ze begin juli 1943 plaatsvond blijkt uit de aanhef van Reeder's schrijven van 28 september aan Himmler: *Unter Bezugnahme auf meinen mündlichen Vortrag von Anfang Juli ds. Jahres, berichte ich...* (T-175, 33, 2541629-30).

(528) De hier uiterst beknopt geschetste toestand steunt hoofdzakelijk op TB 23 over de periode januari-maart en TB 24 over de periode april-juni 1943 (T-501, 106, 26-50, 82-86, 235-271, 318-345). De openbare veiligheid in het bezette gebied, de activiteit van het Verzet in dit verband, het optreden van justitie en politie (Belgische en Duitse) zouden afzonderlijke studies verdienen. Voor de redactie van de bladzijden in dit artikel over de openbare veiligheid en de aanverwante vraagstukken konden wij geen gebruik meer maken van W. WEBER, *Die innere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich 1940-44*, Düsseldorf, 1978.

(529) *5. Belgien. Verschärfung wie in den Niederlanden. Terror gegen alle staatlichen Funktionären.* (BAK, NS 19/neu 1447.) In dezelfde zin Reeder in TB 24 (T-501, 106, 322).

als nieuwe-ordegezind bekend stonden. Men mag veronderstellen dat hij van de gelegenheid gebruik heeft willen maken om andermaal de *Führer* van de noodzakelijkheid te overtuigen te Brussel een HSSPF te benoemen.)

Daar de schuldigen aan aanslagen op personen heel vaak niet tijdig geïdentificeerd konden worden, beval von Falkenhausen opnieuw de terechtstelling, als gijzelaars, van zwaar belaste politieke gevangenen : tien op 15 maart, negen op 13 juli ⁽⁵³⁰⁾. In groeiende mate verlamde het terroriserende optreden van verzetsgroepen de aktiviteit van de politieke kollaborateurs. Toen deze laatsten hun gevoel niet verborgen zich niet voldoende beschermd te weten, ontbood Reeder op 15 april de leiders van de nieuwe-ordebewegingen om te bewijzen dat het bezettingsbestuur voor het onderzoek en de bestraffing van de gewelddaden geen onderscheid maakte tussen Duitse en andere slachtoffers ⁽⁵³¹⁾. Enkele dagen later drukte de pers een uitvoerig bericht af over de suksessen van de Duitse politie, met name van de *Sicherheitspolizei*, in de repressie van het verzet ⁽⁵³²⁾. Ook de bezetter bedoelde, dat spreekt vanzelf, de vijand door terreur te verlammen, zoniet fysisch uit te schakelen. « Wie het gevaar bemint zal erin vergaan », waarschuwde Reeder, begin juli, in het deel van zijn perskonferentie waarin hij het hardhandige optreden van de Duitse politie rechtvaardigde ⁽⁵³³⁾. Die suksessen waren overigens geen schijnvertoon. Alleen bleek de doeltreffendheid in de ruimte en de tijd beperkt : een onthoofde of ontmantelde organisatie dook spoedig elders weer op met nieuwe leiders en militanten ⁽⁵³⁴⁾.

En geen wonder ! De haat tegen de bezetter had sedert oktober 1942 een uiterst vruchtbare bodem gevonden in de verordening op de verplichte tewerkstelling van Belgische onderdanen in het Rijk. In zijn merkwaardig nuchtere verslagen aan het OKH stelt Reeder vast dat de bestaande kommunistische terreurgroepen over een natuurlijke werfreserve beschikken in het stijgende aantal werkweigeraars ⁽⁵³⁵⁾. Hij laat voor die ontwikkeling zijn waarschuwing horen. In den beginne, betoogt hij, vonden de aansporingen van de kommunistische aktiegroepen weinig weerklank bij de massa van de bevolking. De voortvluchtige werkweigeraars echter worden thans als « nationale martelaren » vereerd. Hun gewelddadige akties krijgen rechtvaardiging als noodweer tegen de willekeur van de bezetter, een omstandigheid die het

(530) *Brüsseler Zeitung*, 17 maart en 15 juli 1943.

(531) *Niederschrift über die Besprechung des Militärverwaltungschefs mit den Führern der Erneuerungsbewegungen über die Sühnemassnahmen wegen Terrorakte*, 15 april 1943 (T-501, 97, 474-483). Een exemplaar ging 28 april ter kennisgeving aan al de Oberfeld- en Feldkommandanturen (T-501, 97, 473).

(532) *Brüsseler Zeitung*, 24 april 1943.

(533) *Volk en Staat*, 5 juni 1943.

(534) Een voorbeeld uit de vele is de geheime mededeling van de *Kommandostab Ia* aan de Oberfeld- en Feldkommandanturen van 2 april 1943 : *Durch Verhaftung zahlreicher führender Terroristen sind einzelne Kampfgruppen zeitweise lahmgelegt worden. Ihre Tätigkeit beginnt jedoch stets wieder, nachdem andere Führer an die Stelle der Verhafteten getreten sind.* (T-501, 95, 1057.)

(535) TB 25 (T-501, 106, 477).

bekampen van de « benden » bemoeilijkt ⁽⁵³⁶⁾. Daar komt nog bij, klaagt Reeder herhaaldelijk, dat de Duitse politie over te weinig personeel beschikt en de Belgische politie en justitie volstrekt onbetrouwbaar zijn ⁽⁵³⁷⁾. Een Duits deskundige in het bezettingsbestuur te Brussel stelde in maart 1943 in een speciaal verslag voor Reeder vast (maar die vaststelling geldt in stijgende mate tot het einde van de bezetting), dat de Belgische politie in gebreke gebleven was en nog steeds bereid bleek de ogen te sluiten. Wat speciaal de gerechtelijke politie betreft noteerde hij dat haar falen in het opsporen van politieke misdaden mede het gevolg was van beïnvloeding door de fel duitsvijandige rechterlijke wereld ⁽⁵³⁸⁾. Toen half 1943 aan Duitse zijde overwogen werd de gerechtelijke politie los te maken van de parketten om ze onder Binnenlandse Zaken te brengen was zelfs Romsée huiverig voor dit plan — « uit binnenlandspolitieke overwegingen », zoals Reeder schreef ⁽⁵³⁹⁾. Men mag aannemen dat de sekretaris-generaal van binnenlandse zaken het niet gewaagd heeft scheep te gaan met een korps dat hij onbetrouwbaar achtte.

Tot de zomer van 1943 beschouwde de *Militärverwaltung* het achterland van Luik en de Ardennen als de onveiligste gewesten. In die uitgestrekte gebieden zonder noemenswaardige bezetting ondernamen talrijke, meestal gemaskerde gewapende benden aanvallen op gemeentehuizen met diefstal van ravitailleringsegels als doel. Hoewel het bezettingsbestuur beseftte niet over voldoende strijdkrachten te beschikken om die ondernemingen te verhinderen, organiseerde het in maart en juli twee zorgvuldig voorbereide *Grossaktionen* ⁽⁵⁴⁰⁾. Die van juli stond op het punt te worden gelanceerd toen Reeder zich klaar maakte om de reis naar Himmlers *Feldkommandostelle* te ondernemen. Ze zou ongeveer drie weken duren ⁽⁵⁴¹⁾. Over de blijvende resultaten van dit schijnbaar indrukwekkende machtsvertoon maakten de bevoegde diensten zich geen illusies : doeltreffend was in elk geval, meenden zij, dat de Duitse gewapende eenheden zich nog eens hadden laten zien en dat de eerbied voor de bezetter, althans tijdelijk, gestegen was ⁽⁵⁴²⁾. Hoofdzak was niet, zo oordeelde Reeder, het aantal aanhoudingen, maar « de morele uit-

(536) TB 24 (T-501, 106, 239-240 en 320).

(537) Als noot 528, *passim*.

(538) NAGEL-BRUNNER, *Die belgische Polizei*, afgesloten in maart 1943, p. 19, 41 e.v. 7 januari 1944 ging het stuk aan o.m. de Oberfeld- en Feldkommandanturen daar het toen nog voor een deel aktueel geacht werd (Evdok).

(539) TB 24 over de periode april-juni 1943 (T-501, 106, 345-346) en NAGEL-BRUNNER, *op. cit.*, p. 56.

(540) TB 23 en 24 (T-501, 106, 37 en 240).

(541) Het *Sonderkommando* dat van 9 tot 31 juli de Ardennen uitkamde was samengesteld uit zeven veiligheidskompagnieën van de gewone bezettingstroepen en een niet nader bekend aantal manschappen geleverd door de *Sicherheitspolizei*, de *Geheime Feldpolizei* en de *Feldgendarmarie*. Van de aangehouden personen waren er vierenvijftig « politieke misdadigers of terroristen », drieëntwintig voortvluchtige Joden en achtentachtig dienstplichtweigeraars (MBBNf, KdoSt Ia/MVC, pol, aan o.m. OKW en *Oberbefehlshaber West*, 10 augustus 1943. T-501, 96, 23).

(542) Als vorige noot.

werking op de terroristische kringen » en op de bevolking in haar geheel ⁽⁵⁴³⁾.
IJdele hoop ⁽⁵⁴⁴⁾.

Veelbetekenend voor de toestand zoals de bezetter hem half juni 1943 zag — ook dat behoort tot de achtergrond van de ontmoeting Himmler-Reeder — is de geheime instructie van de *Kommandostab* te Brussel aan elke militair, bij zijn verschijnen in het openbaar « steeds op zijn veiligheid bedacht te zijn » en zoveel mogelijk te vermijden alléén op straat te komen na het invallen van de duisternis. Bij de geringste poging tot bedreiging zal hij onmiddellijk en *rücksichtslos* van zijn wapen gebruik maken. Belediging in woord of daad zal hij niet dulden ⁽⁵⁴⁵⁾. Enkele weken later slaakt von Falkenhausen een alarmkreet aan het adres van de opperbevelhebber in het Westen (de geschetste toestand is al een werkelijkheid op het ogenblik dat Reeder voor zijn bespreking naar Himmler vertrekt) : in heel het ambtsgebied is de bewaking van militair belangrijke installaties tot een ternauwernood nog te verantwoorden minimum beperkt ; de beschikbare eenheden zijn te zwak om de alsmare stijgende bendenactiviteit te verhinderen, laat staan in geval van een vijandelijke invasie de verwachte luchtlandingstroepen en opstandige bewegingen in het achterland met succes te bekampen. Er volgde nog eens de bekende klacht over de onbetrouwbaarheid van gendarmerie en politie in weerwil van de doorgevoerde reorganisatie ⁽⁵⁴⁶⁾.

Om het beeld van de toestand af te ronden citeren wij nog Struye. In zijn bekende verslagen stelt hij de kloof vast tussen de meerderheid van de bevolking en de gehate « minoritaire fraktie » die de kollaborateurs vormen ⁽⁵⁴⁷⁾. De verhouding tussen de twee groepen ziet hij gekarakteriseerd door een echte sfeer van « terreur » en « burgeroorlog ». Voor het eerst maakt hij, bij het vermelden van *actes de violence et de banditisme*, een voorzichtig onderscheid tussen « gangsters » en *patriotes cherchant à nourrir des réfractaires* ⁽⁵⁴⁸⁾.

(543) TB 24 (T-501, 106, 321).

(544) Reeds op 26 augustus 1943 ontvingen de Oberfeldkommandanturen Luik, Bergen en Brussel van de *Kommandostab* Ia te Brussel een uiterst alarmerend verslag over de toestand in de Ardennen. *Man könne überhaupt nicht mehr von irgendwelchen in den Wäldern unterstehenden Banden sprechen, es handele sich vielmehr um organisierte Verbände, die planmäßig von englischen Agenten und belgischen Offizieren ausgebaut würden.* (T-501, 96, 49-50.)

(545) MBBNf, KdoSt Ia, 16 juni 1943 (T-501, 95, 1261-62).

(546) MBBNf aan Oberbefehlshaber West, 29 juli 1943. Telex. *Geheime Kommandosache* (T-501, 95, 1344).

(547) P. STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, Brussel, 1945, p. 134-135. Het is merkwaardig dat ook de redakteur van het *Stimmungsbericht der Propaganda Abteilung Belgien* van 9 april 1943, waar Reeder instemmend naar verwijst, de toenemende « vereenzaming » van de kollaborateurs vaststelt. *Es handelt sich schon um zwei getrennte Lager, die keine Beziehungen mehr miteinander haben.* (T-501, 106, 44.)

(548) De vermenging van « politiek en crimineel banditisme » vindt men voor het eerst vermeld in Reeder's TB 24 over de periode april-juni 1943 (T-501, 106, 239). Ook hier valt het parallelisme Reeder-Struye in de ontleding van de openbare mening in het oog.

Van de hiervóór geschetste zorgwekkende toestand in de Ardennen zou Himmler handig gebruik proberen te maken om de SS verder in te schakelen bij het handhaven van de openbare orde in België en de benoeming van een HSSPF te Brussel voor te bereiden. Zijn *Sicherheitspolizei* had weliswaar opvallend actief deelgenomen aan de repressie van het verzet, maar zij was daarbij steeds opgetreden als de executieve van de bezettingsadministratie. von Falkenhausen en Reeder spaarden dan ook hun lof niet over de voorbeeldige samenwerking van de SS-politie met de bevoegde organen van de *Militärverwaltung* ⁽⁵⁴⁹⁾.

Himmler ontdekte nog een andere mogelijkheid om zijn machtspositie in von Falkenhausens ambtsgebied te verstevigen. Tijdens de besprekingen van begin juli met Reeder verklaarde hij zich bereid een *SS-Polizeibataillon* ter beschikking te stellen om de aktiviteit van benden in de provincies Luik en Luxemburg te beteugelen ⁽⁵⁵⁰⁾. Door de *Militärverwaltungschef* geïnformeerd haastte von Falkenhausen zich de *Reichsführer* zijn oprechte dank te betuigen voor zijn belangstelling. Hij tekende zelfs (grote uitzondering) met *Heil Hitler!* Om de bereidwillige Himmler de taak te vergemakkelijken stuurde hij hem zelfs een beknopt verslag (met een schets als bijlage) over de ontworpen gemeenschappelijke operatie. Hij hoopte dat het bataljon in de tweede helft van augustus ter plaatse zou zijn en dat de kommandeur intussen, zo spoedig mogelijk, in contact zou treden met de *Oberfeldkommandant* te Luik, generaal von Claer, die « de operatie in haar geheel zal leiden » ⁽⁵⁵¹⁾.

Dit voorzichtig uitgedrukte voorbehoud veroorzaakte het mislukken van Himmlers opzet. Half augustus ontving de *Militärbefehlshaber* van *SS-Obergruppenführer und General der Polizei* von dem Bach Zelewski, Himmlers rechtstreekse ondergeschikte voor de partizanenbestrijding in het Oosten, de tijding dat het *SS-Polizeibataillon* voorlopig niet beschikbaar was. Daar de *Reichsführer* tijdig ingelicht moest zijn over de globale inschakeling van SS-eenheden tegen partizanen wenste von dem Bach nadere informatie over de ontworpen operatie. Het slot van zijn schrijven luidde als een antwoord op von Falkenhausens voorbehoud en het was niet van duidelijkheid gespeend:

(549) TB 24 (T-501, 106, 240) en MBBNf, KdoSt Ia/MVC aan Himmler, 30 juli 1943, *Geheime Kommandosache* (T-501, 95, 1345-46).

(550) Volgens de naoorlogse versie van Reeder zou Himmler zich toen hebben beroepen op een verslag van *Gauleiter* Simon in Luxemburg over de zorgwekkende toestand in de Ardennen (Memorie Reeder, 2 mei 1949. Proc. vF. 352, p. 43). Het verdient opmerking dat de Duitse politiebataljons, samengesteld uit leden van de *Ordnungspolizei* en tot regimenten samengevat, vanaf februari 1943 als *SS-Polizei-Regimenten* werden aangeduid. Ook bleven zij « integrerende delen » van de *Ordnungspolizei* en « behielden zij hun eigen groene uniform en rang aanduidingen » (IN 't VELD, *De SS en Nederland*, I, p. 41).

(551) Vgl. het in noot 549 vermelde schrijven van von Falkenhausen aan Himmler van 30 juli 1943. Van dit schrijven maakte von Falkenhausen ook gebruik om de « voorbeeldige » samenwerking van de Sipo-SD met de *Militärverwaltung* dankbaar te beklemtonen. Voorts verheugde hij zich over de door Reeder meegebrachte informatie dat Himmler reeds de nodige onderrichtingen gegeven had tot het opstellen van een nieuwe *Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei* voor de provincie Luxemburg.

des *Reichsführers* wil is het dat in grootscheepse operaties tegen benden « ik zelf of een van mijn luitenanten voor de leiding instaat »⁽⁵⁵²⁾.

von Falkenhausen beseftte het gevaar waaraan hij zich door zijn dankbrief aan Himmler had blootgesteld : rechtstreekse inmenging, buiten zijn controle, van een gewapende SS-eenheid op het gebied van de ordehandhaving. Behendig reageerde hij op de voorwaarde van von dem Bach. Die dankbrief, zo luidde het in zijn antwoord, was het gevolg van een aanbod van de *Reichsführer* gedurende een « persoonlijk gesprek » dat deze met Reeder had gevoerd⁽⁵⁵³⁾. (Het spreekt vanzelf dat Reeder niet voor zich persoonlijk maar ambtshalve, als *Militärverwaltungschef*, Himmler had ontmoet.) von Falkenhausen nam akte van het feit dat het *SS-Polizeibataillon* niet beschikbaar was. Boudweg stelde hij : « het instandhouden van orde en veiligheid is en blijft mijn taak in samenwerking met de Sipo-SD en de GFP ». Hij kon zo stout spreken omdat hij wist dat een territoriale verruiming van von dem Bachs bevoegdheid in militaire operatiegebieden niet mogelijk was zonder de toestemming van het OKW. Zulke toestemming was in augustus 1943 niet voorhanden, behalve voor het Oosten⁽⁵⁵⁴⁾. Himmler hield het voor geraten niet aan te dringen.

Terecht heeft Reeder er na de oorlog op gewezen dat een instemming met Himmlers voorstel, zoals die het verstond, neergekomen zou zijn op het aanvaarden van de noordzakelijkheid een HSSPF te benoemen, ook voor de gewone ordepolitie⁽⁵⁵⁵⁾. Het zelfstandige optreden van een *SS-Polizeibataillon* onder een SS-kommandeur met daarenboven bevoegdheid om eenheden van de bezettingstroepen te bevelen, zou Himmler gemakkelijk als een bekentenis van onmacht vanwege het bezettingsbestuur hebben kunnen interpreteren. De gevolgen van zulke nieuwe politionele doorbraak waren niet te overzien. Vandaar von Falkenhausens verzet na zijn (onvoorzichtige) dankbrief aan Himmler. Van enige overdrijving geeft evenwel Reeder blijk wanneer hij in 1949 beweert dat Himmler het OKW zou aangeboden hebben *SS-politieregimenten*, die in het Oosten geopereerd hadden, ter beschikking te stellen en dat von Falkenhausen het aanbod afwees omdat hij « de aanwending van methoden die in het Oosten gebruikelijk waren niet geschikt achtte in het Westen »⁽⁵⁵⁶⁾. Van het in de strijd werpen in de Ardennen van *SS-regimenten* die uit het Oosten kwamen is er nooit sprake geweest, wel van een enkel *SS-politiebataljon* dat aanvankelijk in Nederland gekazerneerd was

(552) *Der Reichsführer-SS und Chef der deutschen Polizei. Der Chef der Bandenkampfverbände*, aan MBBNf, 13 augustus 1943 (T-501, 96, 51-53).

(553) MBBNf, KdoSt Ia, aan *Chef der Bandenkampfverbände beim RFSS und Chef der deutschen Polizei, SS-Obergruppenführer und General der Polizei* von dem Bach Zelewski, 26 augustus 1943, *Geheime Kommandosache* (T-501, 96, 53).

(554) In antwoord op een vraag om informatie bij de bevoegde dienst van het OKW had von Falkenhausen op 20 augustus via het OKH vernomen : *Die Ausdehnung der Befugnisse des 'Chefs der Bandenkampfverbände' auf Teile von Operationsgebieten der Kriegsschauplätzen im Norden, Westen, Süden und Südosten bedarf der Genehmigung des OKW.* (T-501, 96, 53.)

(555) Memorie Reeder, 2 mei 1949 (Proc. vF. 352, p. 43).

(556) Als vorige noot.

maar in augustus naar Zuid-Frankrijk had moeten vertrekken ⁽⁵⁵⁷⁾. Wat de methoden aangaat die Reeder bedoelt, zij opgemerkt dat de *Kommandostab* te Brussel, in oktober 1943, geen bezwaar opperde tegen het uitvaardigen van instructies voor het bekampen van partizanen « op grond van ervaringen in het Oosten » : het komt er niet op aan, zo houdt de *Kommandostab* voor, een gelokaliseerde groep uiteen te drijven maar ze in haar geheel gevangen te nemen of gladweg te vernietigen ⁽⁵⁵⁸⁾.

De afzetting van G. Schuind als sekretaris-generaal van justitie (17 september 1943).

Het hoeft geen betoog dat er voor het bezettingsbestuur veel aan gelegen was bij de beteugeling van gewelddaden door het Verzet gepleegd, te mogen rekenen op een minimum aan medewerking van de Belgische politie en justitie. Haar eigen politieorganen (FG, GFP, Sipo-SD), versterkt door eenheden van de bezettingstroepen, waren tegen die taak niet opgewassen. Reeder had in maart 1943 de aanstelling van de politiek neutrale magistraat Gaston Schuind als sekretaris-generaal van justitie aanvaard (feitelijk werd hij door het komitee van de sekretarissen-generaal handig opgedrongen), omdat de *Militärverwaltung* de benoeming van Romsée, een bekend VNV'er, niet had kunnen doordrukken. Een rexist in die belangrijke funktie was ongewenst, zo oordeelde Reeder. Het feit dat Schuind een Waal was speelde overigens in zijn voordeel : het bezettingsbestuur wenste immers de indruk te vermijden alleen met Vlamingen te besturen ⁽⁵⁵⁹⁾.

Schuind bleek wel bereid te zijn, verdachten van zelfs politiek gemotiveerde gewelddaden op Belgische burgers op te sporen en te vervolgen op voorwaarde evenwel dat de Duitse instanties zich van elke inmenging gedurende het onderzoek en ook na het vonnis zouden onthouden ⁽⁵⁶⁰⁾. Begin

(557) Vgl. het in noot 552 vermelde schrijven van 13 augustus 1943 van von dem Bach Zelewski aan von Falkenhausen. Een ander *Polizeibataillon* was reeds op 7 december 1942 uit Den Haag naar Marseille vertrokken waar het zou meehelpen aan het vernietigen van de oude binnenstad (IN 't VELD, *op. cit.*, p. 930, noot 2).

(558) Bevel van *Kommandostab Ia*, 4 oktober 1943, dat verwijst naar de in bijlage bijgevoegde instructies van het *Sicherungsregiment 16* betreffende de *Bandenbekämpfung*, 10 september 1943. Het top-geheime karakter van de instructies blijkt uit de aanbeveling : *Nicht in Feindeshand fallen lassen* (T-501, 96, 115-116). Het gaat hier uitsluitend om gevechtshandelingen die beperkt bleven tot de twee partijen zonder dat de bevolking in het operatiegebied opzettelijk getroffen werd door bijv. uitroeiing of massale terechtstelling van als gijzelaars beschouwde burgers (hetgeen in het Oosten en het Zuidoosten herhaaldelijk gebeurde).

(559) TB 15 over maart 1941, 7 april 1941 (T-501, 104, 162-163 en 178-181). Over de Belgische en Duitse achtergronden van de benoeming van Schuind, enkele belangrijke aanduidingen in NCWO II, Verzameling *An 40*, Papieren Schuind, 93, 95, 97.

(560) Voor het beleid van Schuind inzake de beteugeling van gewelddaden en verboden wapendracht verwijzen wij naar de grondleggende werknota van J. GOTOVITCH, *Note relative à la magistrature sous l'occupation*, in *Centre de recherches et d'études*

oktober 1942, na geruststellende mondelinge toezeggingen van het bezettingsbestuur, dacht Schuind zijn slag te hebben thuisgehaald. Aan de drie prokureurs-generaal meldde hij toen dat de oorzaak die tot dan toe het optreden van de Belgische politie en justitie had verlamd, nl. het gevaar van Duitse inmenging, niet meer bestond. Spoedig moest hij vaststellen dat zijn optimisme ongegrond was en dat de bezetter, ook om zijn veiligheid bezorgd, de gedane beloften niet hield. Maandenlange besprekingen tussen de *Militärverwaltung* en het departement van justitie over een Belgisch ontwerp-besluit dat strengere bestraffing van geweld en ongeoorloofd wapenbezit zou voorschrijven, strandden op het taaie voorbehoud van Schuind : van het bezettingsbestuur verlangde hij een geschreven verbintenis van niet-inmenging in een Belgische strafrechtelijke procedure. Toen hij die niet kreeg trok hij, tot ergernis van Reeder om het maandenlange tijdverlies, zijn ontwerp in ⁽⁵⁶¹⁾.

Dat was in juli 1943, kort vóór of na Reeder's vertrek naar Himmlers hoofdkwartier. Maar al weken voordien stond het voor de *Militärverwaltung* te Brussel vast dat de dagen van Schuind als sekretaris-generaal van justitie geteld waren. Inderdaad, op 6 mei had von Falkenhausen, tijdens een gesprek met Plisnier, voorzitter van het komitee der sekretarissen-generaal, in aanwezigheid van Reeder een heftige uitval gedaan tegen het beleid van de sekretarissen-generaal in het algemeen, van De Winter (landbouw en ravitaillering) en Schuind in het bijzonder ⁽⁵⁶²⁾. De gebelgde *Militärbefehlshaber* had het komitee verweten niet meer tot een doeltreffende samenwerking bereid te zijn en zich te laten beïnvloeden door « onverantwoordelijke kringen » (bedoeld was de Belgische regering in Londen) ⁽⁵⁶³⁾. De Winter, aldus von Falkenhausen, was zijn boekje ver te buiten gegaan in de zogenaamde suikerkwestie ⁽⁵⁶⁴⁾, terwijl Schuind het rechterlijke apparaat tot verzet gedreven had

historiques de la seconde guerre mondiale, Notes et Travaux, 5, september 1972. Van belang zijn verder C. COLLARD, waarnemend prokureur-generaal te Brussel (1940-1944), *Le Parquet Général de la Cour d'Appel de Bruxelles sous l'occupation*, dl. 2 : *La résistance du Procureur-Général délégué*, p. 55-104 (NCWO II, Verzameling An 40, 74) en M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het Comité van de Sekretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*, Brussel, 1975, p. 143-148, 258-264, 282-284, 287-289. De Duitse visie vindt men in TB 24 over april-juni en TB 25 over juli-september 1943 (T-501, 106, 243, 318-328, 343-345, 558-560), de visie van het Belgische militaire gerecht na de oorlog in het vonnis van de Krijgsraad Brussel inzake Schuind, 2 mei 1947 (*Journal des Tribunaux*, 11 mei 1947, p. 276-287).

(561) TB 24 over april-juni 1943 (geredigeerd eind juli) (T-501, 106, 344).

(562) Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 7 mei 1943, p. 2-10 en speciale vergadering van dezelfde datum (NCWO II). VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 282-284.

(563) Vgl. de nota van Plisnier over zijn onderhoud met von Craushaar, 14 mei 1943 (Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 29 mei 1943, bijlage I : *Affaire du sucre*, p. 4 (NCWO II)).

(564) P. DELANDSHEERE-A. OOMS, *La Belgique sous les nazis*, III, 1943, z.d., p. 138-140, 155-160 en 170-173. VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 243-245, 282-284. J. DE LAUNAY, *La Belgique à l'heure allemande*, p. 234-236. (Zoals steeds bij De Launay is zijn verhaal niet voor controle vatbaar. In zijn woord vooraf beweert hij zonder blozen : *L'appareil érudit de ce livre est considérable... mais j'ai suivi la revendication, et de mon éditeur et de nombreux lecteurs, d'éliminer les références bibliographiques et les notes savantes*. Wie met de behandelde stof wat vertrouwd is zal spoedig ondervinden dat De Launay géén veilige gids is.)

tegen de klokkenactie evenals de verplichte tewerkstelling, en nog altijd bezwaren opstapelde tegen een reeds door de bezettende overheid goedgekeurd ontwerp-besluit met het oog op strengere bestraffing van gewelddaden en wapendracht. (De lezer weet waarom.) Tot besluit had von Falkenhausen zonder terughoudendheid gezegd dat hij er schoon genoeg van had en allerminst geneigd was « het regime van de sekretarissen-generaal » nog langer te dulden. Tamelijk brutaal had hij door zijn slotwoord zelfs maar een begin van discussie onmogelijk gemaakt : de verstrekte mededeling was niet voor enig antwoord vatbaar.

Op de ontwikkeling van de crisis gaan wij hier niet nader in. Het moge volstaan in het algemeen vast te stellen dat von Falkenhausen, anders dan de sekretarissen-generaal voor het merendeel vreesden, met zijn krachtige uitval niet het verdwijnen van het « regime der sekretarissen-generaal » als zodanig bedoeld had. Dat regime kon hij eenvoudig niet missen. Wel zinspeelde hij onmiskenbaar op de noodzakelijkheid, voortaan bij het benoemen van sekretarissen-generaal totaal eigenmachtig tewerk te gaan en het komitee, zij het ook maar schijnbaar, geen recht tot medezeggenschap meer te gunnen ⁽⁵⁶⁵⁾. Was het misbaar ernstig gemeend of was het, voor een groot deel, een goed overwogen taktische zet om de sekretarissen-generaal tot meer inschikkelijkheid te bewegen — « chantage en bluff » dus ⁽⁵⁶⁶⁾, geïnspireerd door de noodzakelijkheid het gehavende aanzien van de *Militärverwaltung*, met name van Reeder, bij de machthebbers in Berlijn te doen stijgen ⁽⁵⁶⁷⁾ ? Er valt wel iets voor te zeggen. von Falkenhausen en Reeder beseften dat een uitsluitend uit nieuwe-ordegezinden samengesteld komitee van sekretarissen-generaal weliswaar gedweeër zou optreden. De Duitse wensen zouden echter daarom niet gemakkelijker werkelijkheid worden daar een minderheidsregering met de gevaarlijke passiviteit van het ambtenarenkorps zou dienen af te rekenen. Reeder had eind april Himmler al ondubbelzinnig gewaarschuwd ⁽⁵⁶⁸⁾. Ongetwijfeld had het beleid van De Winter en Schuind von Falkenhausens uitval van 6 mei uitgelokt. Niet onredelijk klinkt nochtans ook de vraag of von

(565) DELANDSHEERE-OOMS, *op. cit.*, III, p. 158.

(566) Als vorige noot, p. 160. De goed ingelichte auteurs schrijven dat Leemans, *qui voit beaucoup d'Allemands*, na de vergadering van 7 mei van het komitee beweerde *que tout n'est pas perdu. S'il parle ainsi, pensent ses collègues, c'est qu'il sait qu'il y a dans tout cela une partie de chantage et de bluff*. Vgl. nog in dezelfde zin pv. Komitee sekretarissen-generaal, speciale vergadering van 7 mei 1943, p. 1-2. Leemans zegt : *Il ne faut pas prendre la situation au tragique. Il est encore convaincu que l'administration militaire ne tient pas à un changement de régime*. Op de vergadering van 14 mei zei ook Romsée de uitval van von Falkenhausen niet als een breuk maar als een waarschuwing te beschouwen (Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 7 en 14 mei 1943. NCWO II).

(567) Vgl. de in voetnoot 563 vermelde nota van Plisnier. Op 14 mei had de voorzitter van het komitee *privatim* ook een onderhoud met Thedieck. *Il [Thedieck] a insisté surtout sur l'aspect 'prestige' et montré combien la situation du Président Reeder était devenue délicate à la suite de l'attitude de résistance adoptée par la plupart des secrétaires-généraux*. Men merke op dat Thedieck, naar de wil van Himmler, sedert begin april geen deel meer uitmaakte van het bezettingsbestuur. Hij was speciaal naar Brussel gekomen om zijn vriend Reeder te helpen.

(568) Hiervóór, p. 93.

Falkenhausen en Reeder niet met opzet *toen* het incident hadden uitgelokt omdat zij het akute gevaar van Himmlers machtshonger kenden en wilden voorkomen dat de sekretarissen-generaal door hun weerspannigheid de *Reichsführer* in de kaart zouden spelen. Zo konden zij redeneren : om het gevestigde bezettingsregime tegen een ingrijpen van Himmler te beschermen, is een brutaal optreden tegen de sekretarissen-generaal beslist niet ondoeltreffend.

Bij de snelle ontknoping van de crisis, waaraan een bemiddeling van koning Leopold III bij von Falkenhausen niet vreemd was ⁽⁵⁶⁹⁾, kon De Winter gered worden. Maar Schuind moest gaan. Op 17 september werd hij uit zijn ambt ontzet ⁽⁵⁷⁰⁾. Dat hij nog ruim drie maanden na het bijleggen van de moeilijkheden van mei in functie bleef, was het gevolg niet van het geduld van de bezettingsadministratie maar van de toevallige omstandigheid dat Reeder, die een machtsvacuum aan de top van de Belgische justitie wilde vermijden, voorlopig geen geschikte kandidaat voor de opvolging zag. Nog vóór hij begin juli naar Himmlers *Kommandostelle* vertrok stond het evenwel voor hem vast dat een « reorganisatie » van de « weerspannige » justitie slechts na de verwijdering van Schuind mogelijk was ⁽⁵⁷¹⁾.

Het gebrek aan bronnenmateriaal belet ons te achterhalen hoe Himmler en Reeder, tijdens hun bespreking van begin juli, het geval-Schuind hebben aangepakt. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat beiden het gemakkelijk eens werden over de noodzakelijkheid de tegenstribbelende sekretaris-generaal uit zijn ambt te ontzetten, maar met de aanstelling van een opvolger te wachten tot een geschikte kandidaat gevonden zou zijn. Het is dan ook van ondergeschikt belang te weten, wie de kwestie het eerst ter tafel legde en door zijn argumentatie de beslissing bepaalde : de ene hoefde waarachtig niet de andere te overtuigen. Voor Himmler was Schuind sedert lang de *Deutschenfeind* ⁽⁵⁷²⁾. Reeder wilde hem weg als de man « wie het aan de nodige moed ontbrak om het verzet van zijn ambtenaren met de vereiste wilskracht te breken » ⁽⁵⁷³⁾. Reeder's standpunt valt te begrijpen : in zijn strijd tegen de benoeming van een HSSPF te Brussel kon hij niets aanvangen met een sekretaris-generaal wiens « totale passiviteit » zó ergerlijk was dat zij

(569) Vgl. de nota van Plisnier over het bewogen onderhoud op 14 mei met Reeder en von Craushaar. (Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 21 mei 1943, bijlage I, p. 4. NCWO II). Het feit van de bemoeienis van koning Leopold III vindt men bondig vermeld in P. DELANDSHEERE-A. OOMS, *op. cit.*, III, p. 170. Zie nog het in noot 564 met voorbehoud vermelde boek van De Launay, p. 236.

(570) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 282-284.

(571) TB 24 over april-juni 1943 (T-501, 106, 243). Reeder gaf hier, weliswaar onder de rubriek *Wirtschaftspolitische Fragen* (bevoorrading, bestrijding van smokkel en zwarte handel), lucht aan zijn ongenoegen over Schuind, maar het lijdt geen twijfel dat hij de onwillige sekretaris-generaal verantwoordelijk achtte voor de weerspannigheid van de Belgische justitie in het algemeen. Zie nog het *Stimmungsbericht* van 30 september 1943 van de *Propaganda Abteilung Belgien* : *Die von der Militärverwaltung seit langem geplante Ausbootung des Generalsekretärs... Schuind erfolgte am 17. September durch ein entsprechendes Betätigungsverbot.* (IfZM, MA-3(8).)

(572) Himmler aan Lammers, 25 maart 1943 (T-175, 786, 5514 370).

(573) TB 24 over april-juni 1943 (T-501, 106, 343).

voor de *Militärverwaltung* tenslotte « ondraaglijk » werd ⁽⁵⁷⁴⁾. Ondraaglijk in die zin dat het hoofd van de Belgische justitie door zijn ambtelijk in gebreke blijven, o.m. in de repressie van gewelddaden door het Verzet, de chef van de Duitse politie de ijverig gezochte rechtvaardiging voor de benoeming van een HSSPF als op een zilveren schaalte kwam aanbieden. Toen Reeder op 17 september 1943 Plisnier meedeelde dat Schuind ambtsverbod was opgelegd en waarom, merkte de voorzitter van het komitee der sekretarissen-generaal gevat op dat de sanktie in werkelijkheid haar reden vond in Schuinds weigering de Belgische diensten, hoe dan ook, te laten meewerken aan de aanhouding van Belgen op Duits bevel. Reeder reageerde niet ⁽⁵⁷⁵⁾. Het vonnis van 2 mei 1947 van de Krijgsraad te Brussel dat Schuind tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeelde, stelt in een van zijn overwegingen vast dat het Duitse ambtsverbod werd uitgevaardigd op grond van motieven die de getroffene tot eer strekken (*des motifs qui sont à son honneur*) ⁽⁵⁷⁶⁾.

De benoeming van R. de Foy tot sekretaris-generaal van justitie.

Wie zou volgens Reeder de geschikte kandidaat zijn om onmiddellijk Schuind op te volgen? Formeel lag de beslissing, wat de aanduiding betreft, bij de sekretarissen-generaal of bij het betrokken departement — in werkelijkheid bij de *Militärverwaltungschef*, daar hij alleen besliste over de geschiktheid van een voorgedragen kandidaat ⁽⁵⁷⁷⁾. Het werd Robert de Foy, sedert december 1934 administrateur van de Openbare Veiligheid. Als oudste in dienst van de direktors-generaal in het ministerie van justitie kwam hij normaal in aanmerking voor de opvolging. De processen-verbaal der vergaderingen van het komitee der sekretarissen-generaal maken dan ook geen gewag van een discussie over de opvolger van Schuind ⁽⁵⁷⁸⁾. Van 1 oktober 1943 af zetelde de Foy in het komitee.

Voor de bezetter was hij nochtans geen onbeschreven blad. Als administrateur van de Veiligheid van de Staat had hij, in samenwerking met auditeur-

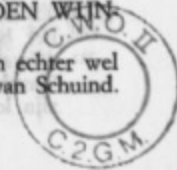
(574) Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 17 september 1943, speciale vergadering, p. 3 (NCWO II). VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 283-284.

(575) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 283. Niet weinig verbazend klinkt Reeders naoorlogse verklaring gedurende de instructie van het proces-Schuind: *Je ne connais pas le motif précis du départ de Schuind et je ne sais pas d'ailleurs s'il y en a un, si ce n'est peut-être une question née de la promulgation d'un arrêté en matière de ravitaillement*. (Pv. verhoor Reeder door auditeur Barbay, 26 februari 1947. NCWO II, Verzameling An 40, 97, waar ook, onder de vorm van een nota, de kommentaar van Schuind.)

(576) *Journal des Tribunaux*, 11 mei 1947, p. 278, kol. 2. Over het naoorlogse proces-Schuind, A. DE BRUYNE, *Repressie, « op diabolische wijze voorbereid »*, XVI, *Schuind, slachtoffer van zijn « milieu »*, in 't *Pallietierke* (weekblad), 9 maart 1978.

(577) *Abschlussbericht Militärverwaltung* (T-501, 107, 227) en pv. verhoor Reeder door auditeur Barbay, 26 februari 1947 (NCWO II, Verzameling An 40, 97). Over het benoemingsrecht van de sekretarissen-generaal (Belgische visie) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 118-120.

(578) De processen-verbaal van 17 en 22 september 1943 van het komitee zijn echter wel uitvoerig over de reakties van de sekretarissen-generaal op de afzetting van Schuind. Zie noot 592.

generaal Ganshof van der Meersch, een fel besproken rol gespeeld in de aanhouding, in de meidagen van 1940, van Rijksduitsers, politiek verdachte Belgen en Italianen, Joden en andere Duitse emigranten ⁽⁵⁷⁹⁾. Onmiddellijk na de kapitulatie van 28 mei 1940 had de *Militärverwaltung* de Foy eerst doen schaduwen ⁽⁵⁸⁰⁾. De pers had in juni rond hem en Ganshof heelwat kabaal gemaakt. « Rekening houdend met de algemene opwinding » ⁽⁵⁸¹⁾ werden zij, samen met nog een militair magistraat ⁽⁵⁸²⁾ en vier ambtenaren van de Veiligheid, begin juli aangehouden. Twee VNV-parlementsleden waren toen dadelijk het bezettingsbestuur hun instemming gaan betuigen ⁽⁵⁸³⁾. de Foy bleef slechts enkele dagen onder arrest. Na tussenkomst van Heydrich zelf, chef van de Sipo-SD, bij Reeder (waarover aanstonds meer), werd hij in vrijheid gesteld en mocht hij na een korte onderbreking opnieuw zijn functie uitoefenen.

(579) J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *La Belgique occupée — L'an 40*, Brussel, 1971, p. 105-122. C.H. VLAEMYNCK, *Dossier Abbeville. Arrestaties en deportaties in mei 1940*, Leuven, 1977, p. 20-22. — de Foy was sedert 30 december 1934 administrateur van de Openbare Veiligheid (derde algemene direktie van het ministerie van justitie). Bij KB van 8 maart 1940 houdende inrichting van de Veiligheid van de Staat (*Staatsblad*, 10 maart 1940, p. 1168-1169) werden de 1e direktie (Veiligheid van de Staat) en de 2de direktie, 3de sekte (Dienst van toezicht, bewaking der grenzen, Inspektie van de politiediensten aan de grenzen), overgeheveld van Justitie naar Landsverdediging. In laatstgenoemd ministerie vormden zij het Bestuur van de Veiligheid van de Staat onder de leiding van de Foy. In deze hoedanigheid voerde hij de titel van administrateur van de Veiligheid van de Staat. Het KB van 8 maart 1940 bepaalde nog dat de 3de algemene direktie van het ministerie van Justitie voortaan de benaming zou dragen : bestuur van vreemdelingenpolitie en gerechtelijke identifikatie. De benoeming van W. Ganshof van der Meersch tot auditeur-generaal bij het militair gerechtshof dateert eveneens van 8 maart 1940 (*Staatsblad*, 10 maart 1940, p. 1168). Ofschoon ondergeschikt aan de minister van Landsverdediging was de Foy, als administrateur van de Veiligheid van de Staat, ertoe gemachtigd rechtstreeks, binnen de grenzen van zijn bevoegdheid, briefwisseling te voeren met de andere ministers, alle openbare ambtenaren en officieren van de Rijkswacht. Als « officier van gerechtelijke politie, helper van de auditeur-generaal » kreeg de Foy daarenboven de bevoegdheid « de misdrijven die tot de bevoegdheid van de Krijgsauditeur behoren », op te sporen, vast te stellen en de bewijzen ervan te verzamelen (KB van 9 maart 1940, *Staatsblad*, p. 1170-1171).

(580) TB 4, 29 juni 1940 (T-501, 102, 432).

(581) TB 13, 2 februari 1941 (T-501, 103, 1004).

(582) Paul Anspach, substituut van de auditeur-generaal, sedert september 1939 voorzitter van de *Fédération Internationale d'Escrime*, een waardigheid welke ook Heydrich ambieerde. Vgl. G. DESCHNER, *Reinhard Heydrich, Statthalter der totalen Macht*, Esslingen, 1977, p. 124-129 waar de Foy verkeerdelijk voorgesteld wordt als de hiërarchische overheid van Ganshof. Als « officier van gerechtelijke politie, helper van de auditeur-generaal » was de Foy veeleer de ondergeschikte medewerker van Ganshof ; als administrateur van de Veiligheid van de Staat was hij rechtstreeks afhankelijk van de minister van landsverdediging (zie nader, noot 579). Dat Anspach in Heydrich's « Gestapogevangenis » te Brussel opgesloten zat « met talrijke hoge Belgische officieren » is een fantasietje van de schrijver of van Anspach zelf. Er bestond geen « Gestapogevangenis » te Brussel. Overigens werden Ganshof, de Foy en hun ondergeschikten niet aangehouden in opdracht van Heydrich maar van Reeder. De lezer kijkt verrast op wanneer Deschner voor de slachting van Abbeville verwijst (p. 334, noot 18) naar het niet bestaande boek van Jan RIJCKOORDT (sic), *De tragische dood van Joris Van Severen*, Brugge (sic), z.d. Zoals bekend werd Jan Rijckooort, samen met Joris van Severen, op 20 mei 1940 te Abbeville vermoord. Wellicht kreeg Deschner ergens vagelijk en onrechtstreeks kennis van F. VAN BERCKEL, *De tragische dood van Joris Van Severen en Jan Rijckooort*, Zulte, 1960.

(583) TB 6, 18 juli 1940 (T-501, 102, 523-525). De *Brüsseler Zeitung* publiceerde 10 juli het bericht van de aanhouding met de namen. Volgens de biografische nota in *Miscellanea W.J. Ganshof Van der Meersch*, I, Brussel-Parijs, 1972, p. 4, werd Ganshof reeds op 3 juli aangehouden. Dat zal ook wel het geval geweest zijn voor zijn lotgenoten.

nen (⁵⁸⁴). Hetzelfde geldt voor de met hem aangehouden militaire magistraat en de vier ambtenaren van de Veiligheid (⁵⁸⁵). Alleen Ganshof bleef opgesloten tot eind december (⁵⁸⁶) hoewel hij voor hetzelfde feit als de Foy was aangehouden. Hij kwam toen vrij « bij gebrek aan voldoende bewijzen », schreef Reeder (⁵⁸⁷). Weer anders dan de Foy werd Ganshof het uitoefenen van een openbaar ambt onmiddellijk verboden. Ook als hoogleraar aan de *Université Libre de Bruxelles* dwong de bezetter hem, begin juli reeds, zijn functie neer te leggen (⁵⁸⁸).

Zou Himmler, als chef van de Duitse politie, in het zware crisisjaar 1943 de benoeming van een betwiste persoonlijkheid als de Foy aanvaarden — nog wel aan de leiding van een departement dat op het gebied van de ordehandhaving in zijn ogen zo deerlijk had gefaald? Was zulke benoeming geen uitdaging aan het adres van de Belgische en Duitse weggevoerden uit de meidagen van 1940? In februari van het daarop volgende jaar, na het gedwongen ontslag van Ernst de Bunswyck als sekretaris-generaal van justitie, hadden diens kollega's het niet eens geraden geacht de kandidatuur van de Foy, pre-

(584) Waarschijnlijk de functies die bij KB van 8 maart 1940 onder Justitie gebleven waren: vreemdelingenpolitie en gerechtelijke identifikatie. Onmiddellijk na de kapitulatie van 28 mei 1940 had het ministerie van Landsverdediging geen reden van bestaan meer en werd het bestuur van de Veiligheid van de Staat door de bezetter opgeheven (NAGEL-BRUNNER, *op. cit.*, als in noot 538, p. 16 en 40). Zekerheid omtrent de bevoegdheid van de Foy na zijn invrijheidstelling in de tweede helft van juli 1940 hebben wij echter niet. Bij het zoeken naar een antwoord op die normale en onschuldige vraag deden wij de indruk op ons schuldig te maken aan een kwalijke poging tot onthullen van een staatsgeheim: de bevoegde instanties tot wie wij ons rechtstreeks of onrechtstreeks hebben gewend, zwegen halsstarrig of wilden slechts een (voor de periode 1934-1940) opvallend onvolledig antwoord kwijt. Een derde verschool zich achter een verbazende onwetendheid. Is de bevoegdheid van een ambtenaar gedurende een bepaalde periode van zijn loopbaan een angstvallig te bewaren staatsgeheim? Zo neen, waarom die opzettelijke geheimhouding? Zij wekt nodeloze argwaan. In september 1944 verklaarde de Belgische regering immers, na onderzoek, dat de houding van de Foy gedurende de bezetting onbepelbaar (*irréprochable*) was geweest (zie nader hierachter p. 147).

(585) Als noot 581.

(586) 30 december 1941 volgens de biografische nota in *Miscellanea*, p. 4. Volgens bijlage 3 van de memorie van Hendrik De Man aan de voorzitter van de Senaat (30 september 1947) zou Ganshof echter reeds op 27 december aan eerstgenoemde hebben geschreven: *Ma femme et mes amis Lambiotte m'ont fidèlement tenu au courant de l'actif intérêt que vous m'avez témoigné pendant mon incarcération à la prison de St-Gilles*. In zijn TB 13 van 2 februari 1941 dateert Reeder de invrijheidstelling van Ganshof: 20.1.40. (Blijkbaar een tikfout. Lees: 20.12.40 of 30.12.40.)

(587) TB als in vorige noot. Op 22 augustus 1941 achtte Reeder zich gedwongen voor een dertigtal leidende (en ontstemde) Vlamingen uit het kamp van de politieke kollaboratie de invrijheidstelling van Ganshof te rechtvaardigen. *Die gewiss auf diesem Gebiete erfahrene deutsche Geheime Staatspolizei habe sich wochenlang darum bemüht, ihm [Ganshof] sein Verbrechen nachzuweisen. Tatsächlich habe man nicht die geringsten Anhaltspunkte dafür finden können*. (Proc. vF. 119, p. 11.) De uitspraak van Reeder moet in verband gebracht worden met de aanvallen in de pers tegen Ganshof in de zomer van 1941 na de oprichting (8 juli) van een Nationale Dienst voor Oorlogsslachtoffers. In een schrijven van 21 september 1941 aan Schuind verklaarde Reeder de polemiek « uiterst misplaatst » te achten (GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, *L'An 40*, p. 120, noot 32). Ganshofs verdediging van zijn beleid in mei 1940 in DELANDSHEERE-OOMS, *La Belgique sous les nazis*, I, p. 347-355. Over de schuldvraag en de verantwoordelijkheid zie nader VLAEMYNCK, *op. cit.*, p. 179-180.

(588) *Miscellanea Ganshof*, p. 4.

cies uit hoofde van zijn optreden in mei 1940, voor te dragen ⁽⁵⁸⁹⁾. Niet voldoende bekend zijn de Duitse achtergronden van de benoeming van de Foy tot sekretaris-generaal van justitie. Wat hier volgt is onvolledig omdat het bronnenmateriaal, voor zover beschikbaar, het ook is.

Het is een feit dat Reeder in september 1943 over een beslissend argument meende te beschikken om de aanstelling van een man die destijds zoveel bittere opspraak verwekt had, voor Himmler aanvaardbaar te maken. Op 28 september berichtte hij de *Reichsführer-SS*, sedert enkele weken ook minister van Binnenlandse Zaken, dat de Foy voorlopig als opvolger van de elf dagen tevoren afgezette Schuind fungeerde ⁽⁵⁹⁰⁾. Hij kon toen natuurlijk niet verzwijgen welke functie de Foy in mei 1940 bekleed had. Zonder uitdrukkelijk te gewagen van diens aanhouding in juli merkte Reeder op dat, « gevolg gevend aan de wens van Heydrich », de Foy in vrijheid was gesteld « daar hij destijds, in spionagezaken op bepaalde gebieden, goed met het RSHA had samengewerkt » ⁽⁵⁹¹⁾. Geruststellend schreef Reeder nog zich geen zorgen te maken over de reactie van de sekretarissen-generaal op de strenge sanktie tegen Schuind. Dankzij de invloed van Leemans en Romsée zou het comité zich tot een « papieren protest » beperken, meende hij ⁽⁵⁹²⁾. Een krachtig en openlijk protest vanwege de magistratuur verwachtte hij evenmin ⁽⁵⁹³⁾. Zo viel het inderdaad ook uit. De sekretarissen-generaal gaven er de voorkeur aan « de politiek van het minste kwaad » voort te zetten ⁽⁵⁹⁴⁾. Nog vóór de afwijzing door Reeder, op 4 oktober, van hun protest van 22 september, hadden zij zich bij het voldongen feit neergelegd aangezien de Foy van 1 ok-

(589) Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 3 en 7 februari 1941 (NCWO II).

(590) Reeder aan Himmler, 28 september 1943 (T-175, 33, 2541629-30).

(591) *Seine Enthaftung wurde auf Wunsch des gefallenen SS-Obergruppenführers Heydrich vorgenommen, da de Foy mit dem Reichssicherheitshauptamt in Spionageangelegenheiten auf gewissen Gebieten z. Zt. gut zusammengearbeitet hat.*

(592) De processen-verbaal der vergaderingen van het comité der sekretarissen-generaal brengen niets aan het licht omtrent de door Leemans en Romsée uitgeoefende invloed. Toen Plisnier op 17 september 1943, mondeling, van Reeder Schuinds ontzetting uit zijn ambt vernam, waarschuwde hij voor de reactie van de magistratuur en van het publiek. De kwestie van de opvolging zou « zeer moeilijk » op te lossen zijn. In een uitvoerige brief aan Reeder op 22 september gaven de sekretarissen-generaal hun volledige solidariteit met Schuind te kennen. Wettelijk kon er in zijn opvolging niet worden voorzien, zo luidde hun besluit. Op 4 oktober deelde Reeder de ontvangst van de bewuste brief mee. Aan zijn mondelinge verklaring omtrent de afzetting van Schuind had hij niets toe te voegen, schreef hij. Men stelt vast dat de Foy van 1 oktober af als waarnemend sekretaris-generaal aan de besprekingen van het comité deelneemt (Pv. vergaderingen Komitee sekretarissen-generaal, 17 en 22 september, 1 en 4 oktober 1943. NCWO II). Indien Leemans en Romsée getracht hebben (wat zeer waarschijnlijk is) de dreigende crisis in de betrekkingen tussen het comité en het bezettingsbestuur af te wenden, dan moet dat na 22 september en vóór 1 oktober gebeurd zijn.

(593) Als noot 590.

(594) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 284. De redakteur van het *Stimmungsbericht der Propaganda Abteilung Belgien* over de periode van 11 tot 30 september 1943 stelde vast: *Die erste Erregung über den deutschen Eingriff ebte rasch ab. Der die Geschäfte weiterführende Stellvertretende Generalsekretär, de Foy, gilt als ein nüchterer Verwaltungsmann, dem — ungleich dem politischen Querulanten Schuind — an sachlicher Arbeit mehr als an Reibereien gelegen ist.* (IfZM, MA-3(8).) Ook Himmler schreef aan Reeder, van meet af aan zich geen zorg te hebben gemaakt voor de gevolgen van het aftreden van Schuind (Himmler aan Reeder, 9 oktober 1943. T-175, 33, 2541628.)

tober af deelnam aan de besprekingen in de schoot van het comité ⁽⁵⁹⁵⁾. En zoals Reeder verwacht had : er kwam ook geen openlijk protest vanwege de magistratuur tegen het brutale ambtsverbod voor Schuind.

Later, in december, toen Reeder zich moest verdedigen tegen het gevaarlijke verwijt van Degrelle, n.b. rechtstreeks bij Himmler en Hitler, met « anglofielen » het bezette België te besturen ⁽⁵⁹⁶⁾, kwam de diep geërgerde maar — als steeds — beheerste *Militärverwaltungschef* andermaal terug op zijn motivering van de benoeming van de Foy ⁽⁵⁹⁷⁾. Na de aanhouding in juli 1940, betoogde Reeder (die zich de feiten blijkbaar goed herinnerde), had de Sipo-SD een grondig onderzoek ingesteld. Zelfs naar Berlijn was de Foy voor een verhoor overgebracht. Onderzoek en verhoor hadden tot het resultaat geleid dat hij niet schuldig werd bevonden aan de wegvoering « van Rijksduitsers en Vlaams-nationalisten ». (Reeder vermeldt niet dat er ook rexisten, kommunisten, Joden en Duitse emigranten werden weggevoerd.) Veeleer had Heydrich, op 16 juli 1940 al ⁽⁵⁹⁸⁾, Reeder *persoonlijk* verzocht de Foy in vrijheid te stellen en hem toe te laten, « na korte tijd », zijn functie opnieuw uit te oefenen « daar de Foy de laatste maanden vóór de *Einmarsch* zeer goed met het *Reichssicherheitshauptamt* en hem *persoonlijk* [Heydrich] had samengewerkt en belangrijk materiaal geleverd » ⁽⁵⁹⁹⁾. Weer ter geruststelling van Himmler voegde Reeder er nog aan toe dat het bureau van de Sipo-SD te Brussel zijn « volledige instemming » betuigd had met de definitieve benoeming van de Foy (een tamelijk ongewone gang van zaken : met vorige benoemingen van sekretarissen-generaal had de Sipo-SD zich nooit kunnen bemoeien). Naar Reeder's zeggen had de nieuwe sekretaris-generaal verklaard, het als zijn taak te beschouwen orde en rust te handhaven en « radikaal, krachtadig en doortastend tegen de bendenplaag » te zullen optreden.

Zo schrijft Reeder het in december 1943. Het zou oneerlijk zijn het stilzwijgen te bewaren over de kontekst van de Foys verklaring. De *Militärverwaltungschef* had de nieuwe sekretaris-generaal van justitie en zijn ambtsgenoot Romsée op 19 oktober ontboden om hun kond te doen dat de Duitse diensten in het vervolg niet meer zouden ingrijpen in door Belgische instanties ingestelde vervolgingen wegens gewelddaden of verboden wapendracht, onder voorbehoud evenwel van misdaden tegen leden van de *Wehrmacht* — een toegaving die Schuind nooit schriftelijk van het bezettingsbestuur had kunnen

(595) Zie noot 592.

(596) Hierachter, p. 165.

(597) Reeder aan Himmler, 20 december 1943. *Geheime Kommandosache* (BAK, NS 19/1567).

(598) Het feit dat Reeder nog in december 1943 zich de juiste datum van Heydrich's tussenkomst herinnerde pleit ervoor dat hij hem schriftelijk ontvangen had (telex) of zelf schriftelijk had genoteerd zo het verzoek per telefoon was doorgekomen.

(599) *Vielmehr bat am 16.7.1940 SS-Obergruppenführer Heydrich mich persönlich gebeten, die Foy aus der Haft zu entlassen und ihm nach kurzer Zeit wieder in sein Amt einzusetzen, da die Foy in den letzten Monaten vor dem Einmarsch sehr gut mit dem Reichssicherheitshauptamt und ihm persönlich zusammengearbeitet und wichtiges Material geliefert habe.* Dit fragment van Reeder's schrijven aan Himmler verscheen reeds in GERARD-LIBOIS en GOTOVITCH, *L'An 40*, p. 118, noot 27.

bekomen ⁽⁶⁰⁰⁾. Reeder had nog een tweede toegeving gedaan : voortaan zou de Duitse overheid voor het opsporen van werkweigeraars geen hulp meer inroepen van de Belgische politie. In ruil voor die koncessies had de *Militärverwaltungschef* de Belgische autoriteiten tot krachtdadige beteugeling aangespoord « van het banditisme dat onrustwekkend was toegenomen ». Tenslotte had hij ook gedreigd met « de vestiging van een ander regime ». Volgens zijn eigen aantekening zou de Foy pas dan verklaard hebben « een loyale houding » te zullen aannemen ⁽⁶⁰¹⁾. Nauwelijks drie dagen later pakte von Craushaar, *Militärverwaltungsvicechef*, met een ander dreigement uit toen hij Plisnier waarschuwde dat, bij ontstentenis van een strenger optreden van de Belgische gezagdragers, het militaire bestuur zich gedwongen zou zien voor politieopdrachten een beroep te doen op bepaalde Belgische politieke groeperingen. Verbazing van Romsée toen hij dat vernam : bij zijn indiensttreding in 1941 had hij de *Militärverwaltung* toch ervan kunnen overtuigen dat soortgelijke maatregel ongelegen zou zijn ! Het vervolg van Romsées bemoeienis verdient letterlijk te worden aangehaald omdat zij het verband duidelijk maakt tussen zijn politioneel beleid als sekretaris-generaal van binnenlandse zaken (beleid dat hij ook door zijn kollega van justitie toegepast wenste te zien) en de strijd van Reeder tegen de voorgenomen benoeming van een HSSPF te Brussel : *Il convient de mettre tout en œuvre pour que l'Autorité allemande ne puisse prétexter de la carence des instances belges de police pour trouver une justification à la désignation d'un chef de police allemand en Belgique* ⁽⁶⁰²⁾.

Slechts een nader onderzoek zal uitmaken of het vertrouwen dat Reeder in de Foy schreef te stellen gegrond was en of hij zijn wens niet voor werkelijkheid nam. In maart 1944 zal hij, in een verslag aan het OKH, moeten toegeven dat de Belgische justitie « het grootste zorgenkind van de bezettingsadministratie » blijft, hoewel er zich onder de Foy « een gunstiger strekking » heeft afgetekend ⁽⁶⁰³⁾.

Reeders beweringen in zijn twee geheime brieven aan Himmler over bepaalde aspecten van de ambtelijke activiteit van de Foy vóór mei 1940 roepen enkele vragen op die de geschiedschrijver niet mag ontwijken — ook niet wanneer hij er (nog) geen afdoende antwoord op geven kan. Bij gebrek aan voldoende zakelijke gegevens in voornoemde brieven en aan andere bronnen die een kontrolemogelijkheid zouden scheppen, valt het moeilijk een definitief

(600) Hiervóór, p. 123-124.

(601) Aantekening van de Foy over zijn onderhoud van 19 oktober met Reeder, niet gedateerd. Bijlage van pv. Komitee sekretarissen-generaal, 22 oktober 1943 (NCWO II). De slotalinea van de aantekening luidt als volgt : *J'ai déclaré à M. Reeder que j'entendais adopter une attitude loyale et que je le priais de vouloir bien m'adresser une missive exposant les concessions faites en même temps que les desiderata exprimés.* (VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 288.)

(602) Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 22 oktober 1943, p. 6 (NCWO II).

(603) TB 26, oktober-december 1943 (geredigeerd in maart 1944) (T-501, 106, 696).

oordeel uit te spreken. Wel moet men zich, om te beginnen, de vraag stellen of Reeder het gewaagd zou hebben, in twee topgeheime ambtelijke stukken, de benoeming van een in kollaboratiekringen uiterst betwiste persoonlijkheid als de Foy aan te bevelen op grond van een argument waarvan hij wist dat Himmler het gemakkelijk op zijn waarde kon toetsen. Een telefoontje om informatie van de *Reichsführer* aan de bevoegde dienst in het RSHA zou voldoende geweest zijn om Reeder, indien hij loog, in een onhoudbare positie te brengen.

Een reeks andere vragen betreft de door Reeder gebruikte termen. Er is sprake van een « zeer goede » (zelfs persoonlijke) samenwerking van de Foy met Heydrich, meer bepaald in « spionagezaken », en van het leveren van « belangrijk materiaal » de laatste maanden vóór de Duitse inval. Zal een verantwoordingsbewust hoger ambtenaar als Reeder die zwaar compromitterende termen zomaar uitgevonden hebben? Hij ontleende ze, schrijft hij in 1943, aan een persoonlijke mededeling van Heydrich van 16 juli 1940 toen deze laatste zijn verzoek om invrijheidstelling en verder behoud in functie van de Foy rechtvaardigde⁽⁶⁰⁴⁾. Men kan zich voorstellen dat Reeder dit verzoek tamelijk vreemd moet gevonden hebben: de chef van de Sipo-SD die in de bres springt voor zijn Belgische ambtgenoot met een voor de bezetter en zijn medestanders beruchte reputatie. Zou Heydrich (wellicht met voorkennis van Himmler) de demarche bij Reeder gewaagd hebben had hij de Foy toen te licht bevonden? Heydrich verzocht Reeder, de Foy na korte tijd in zijn ambt te herstellen⁽⁶⁰⁵⁾. Besloot Heydrich daartoe omdat hij meende dat de houding van de chef van de Belgische Veiligheid vóór 10 mei 1940 een zwaarder politiek-politioneel gewicht in de schaal wierp dan de kwalijke roep van zijn Belgische ambtgenoot bij het begin der bezetting? Maakte Heydrich gewag van « spionagezaken op bepaalde gebieden » en van het « leveren van belangrijk materiaal » de laatste maanden vóór de *Einmarsch* omdat de ambtelijke en persoonlijke samenwerking met de Foy zich niet beperkt had tot het eenzijdig leveren, door de Duitse politie, van inlichtingen over naar België uitgeweken Duitsers en Joden⁽⁶⁰⁶⁾? Het zijn pijnlijke maar onontwijkbare vragen die onbeantwoord moeten blijven. Aangenomen dat Heydrich in zijn tussenkomst bij Reeder loog of sterk overdreef, dan stuit men op de vraag wat hem daarbij bezielde? En waarom stak de machtige chef van de Sipo-SD geen hand uit om ook Ganshof uit de gevangenis te helpen vermits de auditeur-generaal wegens hetzelfde feit was aangehouden als de meer fortuinlijke administrateur van de Veiligheid van de Staat? Ligt het antwoord in de functie van de twee ambtenaren? Ganshof, tot 8 maart 1940 prokureur des Konings te Brussel, was voor de politiechef Heydrich ambtelijk een onbekende. In juni woog op de hoogste militaire magistraat, althans in de opvatting van de bezetter en van een deel der publieke opinie, de verantwoordelijkheid voor de wegvoeringen. Zij woog in dezelfde mate op de

(604) Zie noot 599.

(605) Zie noot 584.

(606) Hierachter, p. 140.

Foy. Maar anders dan de magistraat was de politiechef voor Heydrich geen onbekende. Hier rijst de vraag of er enig verband bestaat tussen de snelle en doeltreffende tussenkomst van Heydrich bij Reeder en een bepaalde ambtelijke activiteit van de Foy vóór 10 mei 1940.

Volgens de Duitse geschiedschrijver Tutas zou de Foy in april 1936, na in contact te zijn getreden met het Duitse gezantschap te Brussel en met voorkennis van de Belgische minister van justitie, naar Berlijn zijn gereisd om er met Heydrich te onderhandelen. Aanleiding daartoe was de felle opspraak in België verwekt door de uitlevering van een Duits kommunistisch emigrant Heinrich Bell en vier Joodse vluchtelingen. Ter persoonlijke aanbeveling zou de Foy toen voor de *Gestapo* interessant materiaal hebben meegebracht. De uitlevering van Bell en van twee van zijn Joodse lotgenoten werd ongedaan gemaakt. Tutas beweert dat het resultaat van de besprekingen Heydrich-de Foy gunstiger was voor Duitsland dan voor België, maar hij moet toegeven dat er dienaangaande geen geschreven bewijs bestaat ⁽⁶⁰⁷⁾.

Op wat vastere bodem beweegt men zich in 1937. Op initiatief van Himmler en Heydrich kwamen afvaardigingen van de politieke politie van vijftien (of veertien) landen, waaronder België, van 30 augustus tot 13 september in geheim kongres te Berlijn bijeen om maatregelen ter bestrijding van het bolsjewisme te bespreken ⁽⁶⁰⁸⁾. Reeds sedert het begin van het jaar wist Himmler, na *inofficiële Sondierungen* bij de betrokken staten, dat zijn initiatief in goede aarde was gevallen ⁽⁶⁰⁹⁾. Het heeft zin er op te wijzen dat Hitler op 14 september 1936, in zijn slotrede op de *Reichsparteitag* te Nuremberg, de « afrekening met het bolsjewisme » had aangekondigd en dat Duitsland en Japan op 25 november het anti-Kominternpakt hadden gete-

(607) H. E. TUTAS, *Nationalsozialismus und Exil. Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der deutschen politischen Emigration*, München, 1975, p. 180-181. Na zijn terugkeer uit Berlijn zou de Foy zich ten overstaan van een lid van het Duitse gezantschap te Brussel lovend hebben uitgelaten over de *ausserordentlich sachliche und kameradschaftliche Hilfe der Herren Heydrich und Best vom Geheimen Staatspolizeiamt* (Verslag Duits gezantschap Brussel aan Buitenlandse Zaken Berlijn, 30 april 1936, aangehaald in TUTAS, *op. cit.*, p. 181).

(608) Volgens een aantekening van 23 november 1937 (PAB, *Akte Antikomintern*, Po 4, Bd 1/1937, aangehaald in H. A. JACOBSEN, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938*, Frankfurt-Berlijn, 1968, p. 462-463) hadden vijftien landen Himmlers uitnodiging tot de Berlijnse besprekingen aanvaard: België, Brazilië, Bulgarije, Danzig, Finland, Griekenland, Hongarije, Italië, Japan, Joegoslavië, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal en Uruguay. Volgens een aantekening van Pusch (*Auswärtiges Amt*, D II) van 18 november 1941 waren het er slechts veertien: op de lijst van Pusch ontbreken Oostenrijk en Danzig terwijl Zwitserland (!) er wel op voorkomt (PAB, *Inland II, geheim 63. Polizei. Internationales Polizeikongress zur Bekämpfung des Bolschewismus 1937-1942*).

(609) Zie de in vorige noot vermelde aantekening van Pusch en het schrijven van Heydrich aan *Auswärtiges Amt, Referat Deutschland*, ter attentie van von Bülow-Schwante, 22 juli 1937: de uitnodigingen werden pas verstuurd *nachdem wegen der Stellungnahme der einzelnen Staaten zu meinem Vorschlag zunächst inoffiziell vorgeföhrt und hierbei in allen Fällen Zustimmung erfolgt war* (PAB, als vorige noot). Men kan zich moeilijk voorstellen dat de toenmalige Belgische minister van justitie in die kwestie niet gehoord werd.

kend ⁽⁶¹⁰⁾. Eind augustus 1937 meldde von Bülow-Schwante, leider van het referaat *Partei* in de *Wilhelmstrasse* en chef van de afdeling *Protokoll* in hetzelfde ministerie, zijn partijgenoot Himmler opgetogen dat het aanstaande kongres als « een bekroning van de internationale politiewerkzaamheden van Duitsland » mocht worden beschouwd ⁽⁶¹¹⁾. Voor de *Reichsführer-SS* was de voorgenomen bijeenkomst de geschikte gelegenheid om Buitenlandse Zaken voor te stellen al de uitgenodigde hoge politieambtenaren met de Orde van de Duitse Adelaar te decoreren. Het Duitse gezantschap te Brussel schreef toen, de onderscheiding van de Foy met het *Verdienstkreuz* eerste klasse « bijzonder op prijs te stellen » daar de samenwerking met hem voor het gezantschap « zeer nuttig is [en het] toekennen van de decoratie zonder speciale aanleiding voor hem belastend zou zijn » ⁽⁶¹²⁾.

Het uitzonderlijke belang van het geheime Internationaal Politiekongres van 1937 blijkt uit de omstandigheid dat de leiders van de afvaardigingen der deelnemende landen, na de eigenlijke besprekingen in Berlijn en een tweedaagse reis door Duitsland, uit hoofde van hun functie op 6 september als Hitlers buitenlandse eregasten op de *Reichsparteitag* te Neurenberg verwacht werden. Op te merken valt dat alleen Hitler besliste over de voorstellen van de bevoegde partij- en staatsdiensten ⁽⁶¹³⁾ wie als eregast uitgenodigd zou worden ⁽⁶¹⁴⁾. Een genodigde op de *Reichsparteitag* was dus Hitlers eregast.

(610) JACOBSEN, *op. cit.*, p. 822 en 825.

(611) von Bülow-Schwante aan Himmler, 24 augustus 1937 (BAK, NS 19 neu/256). von Bülow-Schwante drong er bij Himmler sterk op aan zich als voorzitter op de voltallige vergaderingen en bij de officiële plechtigheden niet te laten vertegenwoordigen maar persoonlijk aanwezig te zijn. *Es ist sicherlich ein ungewöhnliches Ereignis von besonderer politischer Tragweite, dass Staatsvertreter von 15 Nationen sich zu einer Aussprache in einem dritten Staate zusammenfinden, dem hiermit eine besondere Ehrung internationaler Art zuteil wird. Dieser Staat übernimmt damit auch besondere Verpflichtungen.*

(612) *Auswärtiges Amt* aan Duits gezantschap Brussel en vice versa, 9 en 12 augustus 1937 (PAB, Inland II, geheim 83-60 A. Zie ook Mikrofilm NFWO *Wilhelmstrasse*, België post 1936, 88/4-89/4, secreta 1937-40, 3944 H, E 054 152 en 56.) Eigenlijk had de *Wilhelmstrasse* de Foy vergeten en slechts twee van zijn rechtstreekse medewerkers, V. Liekendaal en P. Blocteur, voorgesteld naar Berlijn uit te nodigen en te decoreren. De Duitse gezant te Brussel, Richthofen, reageerde onmiddellijk: voor het Internationaal Politiekongres kwamen « in de eerste plaats » de Foy en Liekendaal in aanmerking. Blocteur was minder naar voren getreden en slechts van naam bekend. *Auf Auszeichnung Foy's bei Gelegenheit internationalen Polizeikongresses lege ich besonderen Wert, da Zusammenarbeit mit ihm für Gesandtschaft sehr nützlich, Auszeichnung ohne besonderen Anlass für ihn belastend sein würde.*

(613) In de staf van Rudolf Hess, plaatsvervanger van Hitler als partijleider, bestond er een *Amt für Ehrengäste* dat de talrijke voorstellen tot uitnodiging van binnen- en buitenlandse eregasten schijfde alvorens ze Hitler ter beslissing voor te leggen. Bevoegd tot het indienen van voorstellen waren formeel in 1937: Buitenlandse Zaken, de *Ausland Organisation* van de NSDAP, het ministerie van propaganda, het *Aussenpolitische Amt* van de NSDAP, de *Dienststelle Ribbentrop* (NSDAP, *Der Stellvertreter des Führers*, rondschr. nr. 61/37 van 22 mei 1937. *Nicht zur Veröffentlichung! Vertraulich.* PAB, *Referat Deutschland* 72/8. *Einladungen zum Reichsparteitag* 1937). Feitelijk was ook Himmler ertoe bevoegd voorstellen tot uitnodiging in te dienen.

(614) Rondschr. van 22 mei 1937 (zie vorige noot). Rondschr. van 27 juli 1937, getekend Bormann (PAB, Inland I, *Partei* 81/1. *Vorschläge für Einladungen zum Reichsparteitag*).

De andere aanwezigen waren slechts « deelnemers » of « bezoekers », ook wanneer Duitse diensten voor de reis- en verblijfskosten instonden ⁽⁶¹⁵⁾. Men begrijpt dat de *Führer* zijn uitnodigingen, het resultaat van een uiterst strenge schifting, als een « heel bijzondere onderscheiding en eerbetoon » voor het heden en de toekomst wenste beschouwd te zien. Bijgevolg kwamen slechts « de belangrijkste, resp. de verdienstelijkste personen » in aanmerking ⁽⁶¹⁶⁾. Bij ieder voorstel tot uitnodiging verlangde de bevoegde dienst, ter informatie van de *Führer*, een beknopte maar zo nauwkeurig mogelijke rechtvaardiging ⁽⁶¹⁷⁾.

De Belgische afvaardiging op het geheime Internationaal Politiekongres van 1937 was samengesteld uit Robert de Foy, chef van de Openbare Veiligheid, Victor Liekendaal, zijn kabinetschef, en Paul Blocteur, plaatsvervangend directeur en chef van het 3e bureau. Aan de eigenlijke besprekingen in de Duitse hoofdstad van 30 augustus tot 3 september kon de Foy niet deelnemen daar hij pas op 6 september in München zou aankomen ⁽⁶¹⁸⁾. In zijn hoedanigheid van chef van de Openbare Veiligheid in België werd hij, op voorstel

(615) NSDAP, *Der Stellvertreter des Führers, Stab, Ausländerdienst Reichsparteitag*, aan *Auswärtiges Amt*, 30 juli 1937 (PAB, Referat Deutschland 72/8. *Einladungen zum Reichsparteitag 1937*).

(616) *Jede Einladung durch den Führer bedeutet eine aussergewöhnliche Ehrung. Der Führer bringt so zumeist eine besondere Auszeichnung zum Ausdruck.* (Rondschrijven van 22 mei 1937. Zie noot 613.) *Der Führer wünscht, dass eine Einladung zum Reichsparteitag etwas ganz besonderes sein, bzw. werden soll: eine ganz besondere Auszeichnung und Ehrung. Daher wird nur den wichtigsten, bzw. verdienstvollsten Personen alljährig die Einladung zuteil, in übrigen wechselt der Kreis der Einzuladenen.* (Rondschrijven van 27 juli 1937. Zie noot 614.)

(617) Rondschrijven van 22 mei 1937 (zie noot 613). — Het bronnenmateriaal in PAB betreffende de uitnodigingen tot de *Reichsparteitage* is belangrijk voor de kennis van de niet-antipatieke nieuwsgierigheid (wellicht was het ook sympathieke belangstelling) waarvan het Derde Rijk, in bepaalde kringen, nog aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog het voorwerp was. Op de eerste ontwerp-lijst van de veertien begin september 1939 naar Neurenberg uit te nodigen Belgische eregasten komen de namen voor van Hendrik De Man, baron de Launoit en Hendrik Elias. De Man, voorgedragen door het *Aussenpolitische Amt* der NSDAP, kwam niet meer in aanmerking na zijn verkiezing in mei 1939 tot voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij. De zakenman de Launoit, voorgedragen door de Duitse ambassade te Brussel, aanvaardde en stuurde in juli twee foto's. Elias, eveneens door de Duitse ambassadeur voorgedragen, schreef dat hij « tot zijn spijt » niet op de uitnodiging kon ingaan. Commentaar van de Duitse diplomaat: Elias wenst zich niet te compromitteren. Camu, de toenmalige koninklijke commissaris voor de administratieve hervorming, kwam « heel bijzonder » in aanmerking om weggevallen eregasten te vervangen daar hij zelf aan een lid van de Duitse ambassade zou verklaard hebben « zeer gaarne eens naar Neurenberg te reizen ». Het bronnenmateriaal leert niet dat Camu uitgenodigd werd (von Bülow-Schwante aan Buitenlandse Zaken, 18 juli 1939, PAB, Inland I, *Partei 80/3, Reichsparteitag, 1939*. Over de belangstelling van Camu voor Duitsland, A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, I, p. 101-104).

(618) De volledige lijst van de Duitse en de buitenlandse deelnemers in PAB, Inland II g 63, *Polizei. Internationales Polizeikongress zur Bekämpfung des Bolschewismus 1937-1942*. Bij de naam de Foy staat de volgende notitie: *Der Chef der Öffentlichen Sicherheit im Justizministerium Baron de Foy ist persönlich zunächst an der Teilnahme behindert; er wird sich erst am 6.9.37 in Deutschland befinden.* Een andere lijst precizeert: *Baron Robert de Foy, [Teilnahme] erst ab München* (PAB, t.a.p.). Volgens een telegram van het Duitse gezantschap te Brussel, getekend Bargaen, 27 augustus 1937, zou Liekendaal, vlak vóór zijn vertrek uit Brussel naar Berlijn *zur Teilnahme am internationalen Polizeikongress*, sterk erop aangedrongen hebben *seine Teilnahme unter allen Umständen geheim zu halten* (PAB, t.a.p.).

van de *Reichsführer-SS*, als buitenlandse eregast van Hitler op de *Reichsparteitag* te Neurenberg uitgenodigd, een plechtigheid waarvan de opening op 6 september plaatsgreep. Het bronnenmateriaal leert niet of de Foy op de *Reichsparteitag* aanwezig was. Het brengt enkel uitsluitel over het feit van de uitnodiging. Himmlers voorstel tot de uitnodiging bevat niet de gewone rechtvaardiging, wel de functie, het ambtelijke adres van de genodigde en de speciale vermelding : *E 1* (= *Ehrengast 1. Stufe* ?) ⁽⁶¹⁹⁾. Blijkbaar was de aanbeveling van de *Reichsführer-SS*, tevens chef van de Duitse Politie, voor Hitler voldoende. Dat geldt trouwens voor al de buitenlandse politiechefs die aan de Berlijnse besprekingen zouden deelnemen. Zij kwamen allen als *E 1* ⁽⁶²⁰⁾. Hun verdienste lag juist in die deelneming, hun mogelijke betekenis voor de toekomst in de verwachte samenwerking met de politie van het Derde Rijk tegen het bolsjewisme. Overigens schijnen zij op de *Reichsparteitag* een afzonderlijke, tamelijk gesloten (korporatieve) groep te hebben gevormd voor wie voorgesteld werd dat zij begeleid (*betreut*) zouden worden door kollega's, officieren van de Duitse politie ⁽⁶²¹⁾. De andere buitenlandse eregasten van Hitler kwamen onder de hoede van vooraanstaande partijleden die elk voor een of meer landen waren aangeduid ⁽⁶²²⁾.

Over de konkrete resultaten van de dagenlange geheime besprekingen tussen Duitse en buitenlandse vakgenoten te Berlijn eind augustus 1937 wenste men meer te weten dan het weinige dat het thans beschikbare Duitse bronnenmateriaal aan het licht brengt. Zoals voor Nederland zou slechts een nader onderzoek uitsluitel kunnen verstrekken over de vraag hoe « intensief » de samenwerking was tussen de Belgische Openbare Veiligheid en de *Sicherheits-*

(619) PAB, *Referat Deutschland* V 73/1. *Einladungen zum Reichsparteitag*. Bij de naam Robert de Foy worden vermeld : zijn functie, het adres waar hij de uitnodiging wenst te ontvangen (*Justizministerium Brüssel*) en onder de rubriek *Vorschlag* (voorstel) : *Reichsführer-SS*. Op papier van mindere kwaliteit en zonder de vermelding *E 1* leest men de naam van een andere Belgische genodigde : graaf Maurice Lippens, *Senator, Staatsminister und voraussichtlicher Präsident der neuen Deutsch-Belgischen Gesellschaft*. *Er wird von der Belgischen Gesellschaft in Berlin empfohlen*. Lippens vindt men opnieuw op de lijst der eregenodigden van 1938. Volgens diezelfde lijst werd ook baron Firmin Van den Bosch uitgenodigd omdat hij zelf de wens daartoe zou geuit hebben (PAB, *Inland* I, *Partei* 79, *Reichsparteitag*, 1938, en *Partei* 80/2, *Reichsparteitag* 1939). Van den Bosch was vóór de oorlog een bekend medewerker aan *La Libre Belgique* onder het pseudoniem *Un catholique indépendant*.

(620) Himmlers voorstellen aan Hitler tot uitnodiging *E 1* van de politiechefs in PAB, als vorige noot.

(621) *Auswärtiges Amt, Referat Deutschland*, aan *Amt für Ehrengäste*, 7 augustus 1937, en *NSDAP, Aussenpolitisches Amt*, aan *Amt für Ehrengäste*, 12 augustus 1937 (PAB, *Referat Deutschland*, 72/8. *Einladungen zum Reichsparteitag* 1937).

(622) Voor de franssprekende eregasten uit België en het Groot-Hertogdom Luxemburg was Dr. Max Liebe de *Hauptbetreuer*. Vóór de inval van 10 mei 1940 maakte hij deel uit van het personeel der Duitse ambassade te Brussel. In het *société* leven van de Belgische hoofdstad trachtte hij, in samenwerking met het gezin Didier, de rol van promotor van de Belgisch-Duitse toenadering te spelen. Over zijn optreden J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *L'An* 40, p. 44 e.v. Feit van betekenis : in 1937 zouden de Vlaamse deelnemers en bezoekers als *Volksduitsers betreut* worden door een vertegenwoordiger van de *Volksdeutsche Mittelstelle*. Zij kwamen aldus onder dezelfde rubriek als de *Volksduitsers* uit Oostenrijk, Polen, Zwitserland, Liechtenstein en Luxemburg (PAB, *Inland* I, *Partei* 76/2 II. *Daarin : Liste der Betreuer für den Reichsparteitag 1937*).

polizei⁽⁶²³⁾. Zo'n nader onderzoek vergt echter dat ook het Belgische bronnenmateriaal voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk wordt gesteld. Vast staat intussen dat Liekendael, die bij afwezigheid van de Foy als hoofd van de Belgische afvaardiging te Berlijn was opgetreden, begin oktober reeds van Heydrich, via de koerierdienst van de *Wilhelmstrasse*, het *Schriftmaterial* dat hem in Berlijn was overhandigd, toegezonden kreeg⁽⁶²⁴⁾. Het Duitse gezantschap werd nadrukkelijk opgelegd het pakket « ongeopend » over de bevoegde (Belgische) politiedienst de geadresseerde ter hand te doen stellen⁽⁶²⁵⁾. Ruim veertig jaar na de feiten lijkt het niet onredelijk zich de vraag te stellen wat de uit Berlijn bezorgde geheime dokumentatie bevatte en waartoe ze moest dienen, resp. gediend heeft. Bekend is alleen wat Himmler begin 1937 beoogde met de samenwerking tussen zijn *Sicherheitspolizei* en de bevriend geachte⁽⁶²⁶⁾ buitenlandse politieorganen : 1) in het algemeen, het uitwisselen van ervaringen betreffende het bestrijden van kommunisten, anarchisten en andere staatsvijandige strevingen ; 2) de wederzijdse verplichting, materiaal en bewijsmiddelen ter beschikking te stellen, niet enkel over personen, maar ook over groeperingen die in het belang van de twee partijen gecontroleerd moeten worden ; 3) wederzijdse hulp bij het ophelderen van tegen de partners gerichte activiteiten van kommunisten, anarchisten en andere « staatsvijandige » centrales ; 4) het wederzijds verstrekken van informatie over de tegen de ontbindende elementen getroffen politimaatregelen (*Vollzugsmassnahmen*) of suggesties daartoe⁽⁶²⁷⁾.

De Duitse historicus Jacobsen meende reeds in 1968 te mogen besluiten dat de afspraken van sommige niet-Duitse politiediensten met Himmlers *Sicherheitspolizei* de latere maatregelen « met het oog op het onderdrukken en het uitschakelen van ideologische vijanden in de bezette gebieden van Europa gedurende de Tweede Wereldoorlog in verscheidene opzichten vergemakkelijkt hebben »⁽⁶²⁸⁾. Dit besluit is niet *a priori* te verwerpen. Het is zelfs logisch. Alleen is het, bij gebrek aan bewijzen, niet gegrond. In hoeverre de Belgische Openbare Veiligheid, in de persoon van haar verantwoordelijke chef, bereid gevonden werd aan Himmlers verwachtingen sedert 1937 te beantwoorden, is niet bekend. De vraag dient evenwel te worden gesteld. Het stemt immers tot nadenken dat Heydrich, in juli 1940, na de op last van de

(623) L. DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 1, *Voorspel*, Den Haag, 1969, p. 547.

(624) *Der Chef der Sipo*, 5 — PP II (Heydrich, getekend Müller, in opdracht) aan *Auswärtiges Amt*, 1 oktober 1937, geheim (PAB, Inland II geheim 63. Polizei. Internationales Kongress zur Bekämpfung des Bolsjewismus 1937-1942).

(625) Buitenlandse Zaken aan Duits gezantschap Brussel, 8 oktober 1937 (PAB, als vorige noot).

(626) De kwalifikatie komt voor in een schrijven van 7 augustus 1937 van Buitenlandse Zaken aan het *Amt für Ebrengäste* in de staf van Rudolf Hess : *Die vom Reichsführer-SS vorgeschlagenen Polizeichefs der befreundeten Polizeiverwaltungen, die geschlossen von einer Tagung [in Berlin] in Begleitung des Reichsführers den Reichsparteitag besuchen werden.* (PAB, Referat Deutschland, 72/8. Einladungen zum Reichsparteitag 1937.)

(627) JACOBSEN, *op. cit.*, p. 463.

(628) Als vorige noot.